

НАРОДНА СКУПШТИНА

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ О РАДУ СРПСКЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

ИЗЛАЗИ СВАКИ ДАН ЗА ВРЕМЕ СКУПШТИНСКОГ РАДА

ПРЕТПЛАТУ ПРИМА

КРАЉЕВСКО-СРПСКА ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

ЦЕНА ЈЕ ЛИСТУ:

ЗА СРБИЈУ . . . . . 6 ДИН. МЕСЕЧНО

ОД ЈЕДНОГА БРОЈА . . . . . 0.40 ДИН.

ЗА СТРАНЕ ЗЕМЉЕ ПОШТАНСКОГ САВЕЗА 15 ДИН. МЕСЕЧНО

УРЕЂУЈУ СКУПШТИНСКИ СЕКРЕТАРИ:

Ранко Петровић, Доброслав Ружић, Љуб. Ђирић.

Број 6

ПЕТАК 30 НОВЕМБРА 1890

Година I

9 САСТАНАК

15 новембра 1890 год. у Београду

ПРЕДСЕДАВАО ПРЕДСЕДНИК

Никола Пашић

СЕКРЕТАР

Љуб. Јоксимовић

(наставак)

У служби изборној имајући овакав закон, а у његовом извршењу зависне општ. власти, влада је и морала и могла створити онаку већину, каку је створила. Ја сам говорио о изборима, а у колико их писам ближе дотакао, говориће моји другови, а ја тврдим: да влада у извођењу и оживотворењу устава није пошла правцем слободоумља, којим је устав хтео да се иде. Из ових разлога, ја држим да патриотским жељама и правим потребама народа одговара адреса мањине, и за то је ја препоручујем.

Јован Милић-Валичевач. Ја слушам неколико дана како господа из опозиције дуже и шире своје говоре; али опет не износе никакве разлоге. По нешто има истине; али већином не износе никакве разлоге. Сад опет изнели су и написмено свој нацрт адресе пред Скупштину. У њој, веле, да су били избори незаконити. Ја мислим да су избори били са свим законити; од куд ту може бити незаконитости, кад се свакоме каже: ево ту има три кутије; метни руку у једну, метни у другу, и у трећу, а пусти кутицу у коју хоћеш! Ту је господа мирније и боље него у цркви јер се у цркви гурамо, а при гласању тога нема. Даље, господа из опозиције веле да се полиција мешала при изборима. Ма да свега тога није било, опозиција је писала да је тога било. А ево и овде слушамо од господина као правника — те ово и оно је незаконито и т. д. — Они не треба много да говоре јер сетимо се да опозиција тражи да буде батина. (Смеј.)

Господин предговорник веле да ова влада није учинила народу никакве користи; и то је неистина. Ова влада користила је народу; ова је узела железницу у своје руке; а тако исто монопол соли и монопол дувана. То је жалосно кад се говори што није истина. Ја би љубио сваку њихову реч, али, за цело је жалосно кад они овакве неистине у Скупштини говоре. Што се не сети г. предговорник 81 године кад је био српски писар, и кад је уапсно Адама Богосављевића... (Жагор)

Ст. Рибарац (узбуђено) Добро да пречистимо и те рачуне!

Председник. Скупштини није задатак да овде пречистињава неке личне рачуне, него је сад на дневном реду, да се

говори у начелу о адреси одб. већине и мањине. Изволте сесги господине.

Има реч г. Алимпије Васиљевић.

Алимпије Васиљевић. Господо, то питање, које ће се од ова два предложена нацрта адресе узети за основу дебате, веома је деликатно; а при том и тешко доказати: која је боља кад не можемо улазити у садржину, кад не можемо употребити и прегресати тачку по тачку те да се види из једног и другог нацрта свака мисао. Али баш зато што је то деликатно и тешко питање, ја сам сматрао за посланичку дужност да одма још у почетку узем реч и да покушам да обележим пут, којим треба ова дебата да се креће, и да не скрене на странутицу. Тај нацрт адресе, који је спремила већина одборска јакко ми се допада као литераран састав, нарочито због елегантног стила и свечаног тона. Али као акт политички мало одговара приликама, у којима се наша земља налази. Кад говорим, господо, о тешким приликама у којима се отаџбина налази, ја тиме не мислим да чиним прекор влади. Тамо на министарским столицама и ако не седе сада моји политички пријатељи, ја слободно могу рећи, а кадам се да то ни они неће порећи, да тамо седе моји лични пријатељи, и по томе не желим да њихов положај поткопавам и њихов ауторитет слабом, али исто тако не желим ни да се Нар. Скупштина ма каквим обзирима заведе, да затвори очи пред очигледним фактима.

Ја мислим да ће сваки свесан патриота признати да се наша држава налази у тешком положају, у погледу спољне и унутрашње политике; да се народ српски налази у доста рђавом стању и у моралном и материјалном погледу. И кад се народно представништво састаје у таквим тешким приликама, патриотска дужност налаже, да у договору са владом тражимо начина, како ћемо га што пре курталисати ове невоље.

Обузети таквом озбољном бригом, проникнути таквом патриотском тежњом, народно представништво нема кад, да се занима комплиментима а још мање да се размеће и самохвалише.

С тога препоручујем онај нацрт адресе, који је спремила одборска мањина, који по каквоћи садржине и скромности тона одговара овим тешким приликама.

Ја не мислим, да је тако савршен, да се овим узајамним договором не би могао боље дотерати и усавршити.

Господо и браћо. Не гроба сметнути с ума, да је адреса непосредан акт, којим се Скупштина обраћа Круни, и да није празан ни већине ни мањине, но Народне Скупштине, и да Народна Скупштина није представник ове или оне странке, но народа српског.

С тога тај акт што је израз целе Скупштине, која представља народ српски, треба да носи печат братске слоге, треба

да је узорити пример, како изабраници српски умеју уложити узајамна пожртвовања ради општег спаса отаџбине.

То је што сам имао да кажем у опште, а задржавам права, кад се пређе на специјалну дебату, да кажем још неке напомене.

Ђока Анђелковић. Господо посланици, ја нећу да правим увод, кад говорим у начелној дебати адресе и да покажем да смо ми само фразирали, ја дакле нећу да се упуштам у оне фразе, које су у адреси пале. Кад сам затражио реч да говорим о адресама, и једној и другој, ја сам то учинио с тога, што сам доста проучио како нацрт адресе одборске већине, тако него и нацрт одборске мањине и нашао сам да нацрт одборске већине више одговара ономе, што је Србија себи за задатак поставила, него ономе што се излаже у нацрту одборске мањине.

Адресама се хоће да одговори на престону беседу. Сам тај одговор има да садржи одобравање пређашњег рада владе, одобравање оних предлога, које је влада изнела у престоној беседи и напоследку адреса по уобичајеном и усвојеном начину има још да изнесе и жеље народне, дакле, и оне мисли и осећања који су у самоме народу а које треба изнети преко представништва народног. Свакако кад се погледа на садржину нацрта адресе одборске већине, а тако исто и на садржину нацрта адресе одборске мањине онда је врло важно и карактеристично што се у нацрту адресе одборске већине налази потврда свију оних тежња владиних, које је она како у правцу спољне тако и у правцу унутарње политике изнела; сем тога у адреси одборске већине налази се још изражена жеља народна да се интереси Српства очувају, а тако исто да се и народност српска што боље очува. Све је то јачим тоном изражено у нацрту одборске већине, него у нацрту одборске мањине. Али ако бисмо хтели да говоримо о појединим тачкама, о појединим одсецима онда бисмо могли да пређемо на те одељке у овим правима: прво посматрајући нацрт адресе одборске већине, посматрајући је дакле с те тачке, шта она представља у погледу кад хоће да каже којим је правцем управљена унутарња политика, финансијска, и какав правац постоји у спољним односима. Паралелно томе описан је и нацрт адресе одборске мањине. У нацрту адресе одборске већине обележен је правац унутарње политике владине — законима, што их је завредни сазив Народне Скупштине донео, а применом тих закона и њиховим поправкама стање, које је створено новим уставом утврдило би се, и његов развитак би се још боље осигурао. Што ми се још више чини да је нацрт адресе одборске већине акт, којим се изражавају и жеље народне, а у исто време и акт, који носи праву основу за развитак нашег друштва и државе, а не акт леногат стила, а то је што се истинитим и правим начином захтева, да се пође у погледу утврђивања политичких слобода, путем привредног програма Србије, чега у адреси одборске мањине нема.

Господо посланици,

Српски народ у својем развитуку имао је ту тежњу да се еманципира како у политичком тако у економском смислу. Политичка еманципација у краљевини Србији, свршена је пошто је уставом изређено и гарантовано како јавно тако и приватно право, али на завршетку тога политичког процеса јавља се у држави српској питање о привредном програму Србије. То је питање истакнуто у нацрту већине одборске а истакнуто је начином, који достојно одговара намењеном циљу, да се Србија привреди у економском смислу, начетним и разумним законодавством. А шта видимо у нацрту одборске мањине. Видимо да они траже само развитаку трговине и заната, а земљску привреду са свим изостављају. Али још поред тога мени изгледа да није било врло важно економско питање да траже, да се укине монопол дувана и соли; изгледа да је једина тежња опозиције била та да се конуларизује у народу, и да прошире земљиште за свој партијски утицај.

Кад би хтео, господо посланици, да се обазрем на осуду давањег политичког правца у нацрту адресе одборске мањине онда би имао да напоменем, да је доста на врло неугодан начин у нацрту адресе одборске мањине, напоменуто питање:

како није уведен устав у живот тиме, што судска власт није одузета из руку полициских власти.

Ја лично мислим, да је у нацрту адресе одборске већине са свим правилно исказано мишљење како у ствари постоји а на име: *да је у почетку извођење тога преноса власти од полициске на судску, а да фактички још није свршено.* И тиме је довољна гаранција, да се скупштинска већина може да определи у томе питању, те да усвоји ту тачку онако, каква је у нацрту адресе одборске већине а не у нацрту адресе одборске мањине.

Тако исто има још један пасус који вели: да је сам изборни закон такав, који доводи у сумњу извесне одредбе о личној и имовној безбедности у Србији. То питање о личној и имовној безбедности потеже се, господо, и у органима опозиционе штампе са таким духом раздражености, да му се приписује огромна важност, да би неко мислио, да у овој земљи влада страшна ајдучија, да би је ми требали да спасавамо, јер у земљи влада дезорганизација власти у таквој мери, да она не може да заштити личну и имовну безбедност наших грађана.

Господо посланици!

Ако хоћемо и о томе питању да говоримо, да ли се тиме, да се боље ујемчи лично и имовна безбедност грађана може послужити фразама из нацрта одборске мањине, — ја налазим, да је у нацрту адресе одборске већине јаче то питање образложено него у нацрту адресе одборске мањине. Разлози су ме руководили, што је у нашој држави било пређе много крупнијих прелома. Нар. 1858 год. кад је повраћена династија Обреновића и кад је дошао на владу кнез Милош у овој земљи стање је било тако разривено, да нико никога није хтео слушати. И то разривено стање било је не само у политичком него и у друштвеном погледу. Ја и ако писам био у том времену, да сам видим и чујем, ипак сам слушао од старијих људи, да је после повратка кнеза Милоша било много лопова и ајдука у Србији. Кад би узели да сравнимо ово време и акт, којим је нов устав у нашој земљи утврђен са временом од 1858 год. — баш и кад би то стање постајало, оно није производ какве владавине, него је производ друштвеног стања, и остало од пређашњег друштвеног развитака. И сад ако погледамо на то питање о личној и имовној безбедности оно се много више погрже него што постоји и има важности јер се неправедно и неосновано за сва друштвена зла у земљи баца кривица на владавину радикалну. Ако хоћете, могу да наведем један пасус из нацрта адресе мањине где се каже: да су судови стубови за одржавање личне и имовне безбедности грађана по коме се дакле изражава велика тежња либер. опозиције да се она очува као светиња, али да видите колико то врше неки чланови из саме либералне странке. Познато је г.г. посланицима да је Скупштина донела решење, по коме пензионери не могу вршити адвокатску радњу. Али опет за то има места где се ово аутентично тумачење, § 5. закона о правозаступницима не верма не почитује, јер и сад има пензионера који врше адвокатску радњу и судија који им досуђују награду. Мени је врло непријатно што сам принуђен да оваке случајеве износим; непријатно за то што знам да г.г. из либер. опозиције не ће бити пријатно пошто су им пензионари и те судије који им награде досуђују либералци (жагор). И да ли имамо сад разлога да нападамо сву либералну странку што овако раде неки њени чланови, који као судије и адвокати јако доводе у сумњу тај стуб за очување личне и имовне безбедности, (жагор) из који господа из либер. опозиције тако јако помажу у своје нацрту адресе.

Председник. Молим вас, ако и има таквих случајева, то не потиче из принципа либералног, те немојте нападати на партију, него говорите о ствари која је на дневном реду. (жагор).

Ђока Анђелковић. Молим вас господо, мислим да навођењем овога случаја, ја нисам хтео да нападам на либералну партију; ја сам само хтео да напоменем, да доста кад хоћемо да водимо рачуна о питању личне и имовне безбед-

ности овда треба да се опредељавамо цељу самога друштва а не цељу појединих личности и странака. — Ако хоћемо да изведемо правилан закључак не треба да падамо у ту погрешку, коју логика назива заблудом *од напред усвојеног мишљења и грђавог проматрања* и тада се по предрасудама опредељујемо кад хоћемо да говоримо о општим појавима, која се дешавају у нашем друштву. С тога разлога сматрам, да је наведено осумњичење од стране скупштинске мањине, само над неколиким појавама и да по томе не можемо узети у потпуну оцену, да су право стање у земљи констатовали.

Мој поштовани професор, г. Алимпије Васиљевић, доиста ће потврдити као бив. професор логике, да никад не треба извлачити закључак из неколико факата него из целокупног збира свију факата. Јер ако се изводе закључци само из неколико факата, онда могу бити произвољни, погрешни и недозрели. Број факата, треба да је такав, којим ће се констатовати не један појав — утисак — него читави ред појава и то је по моме сватању правилно гледиште, а таквих израза који исказују целокупан закључак и констатују право стање ствари, има само у нацрту адресе одборске већине а не и у нацрту адресе одборске мањине. Устао сам да говорим само с тога, да оправдам моје мишљење, у питању: да ли да пристанем уз нацрт адресе одборске већине или уз нацрт адресе одборске мањине? па са овога гледишта, које сам мало пре овде изнео, изјављујем, да у начелу усвајам нацрт адресе одборске већине.

Председник. Дајем $\frac{1}{4}$ часа одмора с тога што је свештеник дошао и чека да изврши заклетву оних посланика који се до сада нису заклели. Заклетву има да положи ови посланици: Станча Виденовић и Лазар Здравковић. (Настаје заклетва и одмор).

После одмора

Председник. Седница се пуодужује. Има реч г. Атанасије Вучковић.

Атанасије Вучковић. Поштована господо. На дневном је реду адреса скупштинска. О адресама у опште код нас постоје разна мишљења. Неки мисле да су адресе прост акт учтивости, који посланици желе престолу и влади да укажу. Многи мисле да сем те особине, коју адресе треба да садрже у себи, у ове треба да уђу и све жеље народне. Како му драго; било да су адресе прост акт учтивости, било да оне морају садржавати у себи и све жеље народа, не да се ничим оспорити нити побити го, да адресе нису велики политички акт. Што се тиче мене лично, не би био, не би се ни могао придржавати мишљења ни оних, који држе да у адресу морају да уђу само прости изрази учтивости и да се адреса само на томе треба да ограничи. У исто доба ја не бих могао пристати са оном господом, која држе да адресе треба да садрже у себи све жеље народне.

Господо, жеље појединих људи велике су, а камо ли жеље целога једнога народа. Жеље народа у опште, а особито нас, који смо тако дуго у развитку задржани, баш кад би се хтело по на особ о њима говорити, требали би да напишемо грдне томове књига. Ја држим да цела наука ништа друго не садржи у себи, него жеље народа. Разуме се, као што знамо, постоји много књига штампаних односно свију група наука, које постоје у човечанству: као математика, инжињерство итд. У адресе треба да уђу главне сувремене потребе народа, а о безграничним жељама не може бити ни речи. Ја мислим што се тако у тој ствари не слажемо, узрок је главни наш досадашњи живот. Ви знате каквим смо се путевима у нашем развитку управљали. Имали смо до скоро тако зв. саветодавну Скупштину. Услед тога, што смо дуго живели у том стању, Скупштине нису могле у опште ништа да раде, и разуме се уобичајено је било, да се стављају жеље народне на које се није обраћала никаква пажња. Ми данас немамо нужде да изјављујемо жеље, него да износимо главне сувремене потребе земље и то у главним цртама. А почем је данас народна Скупштина законодавно тело, сваки од нас има и право и дужност да у свима гранама народнога живота, подноси законске предлоге, да управља целим животом и развитком у

свима правцима. Баш у тим предлозима и долази се до тога, да се те жеље коначно остварују.

Како му драго, али због неприродног развитка који је дуго трајао и довео нас у неприродне заплете, кривина лежи у политичким лицима, која су судбином народном тако дуго управљала. Један део тих лица данас је престављен у Народном Представништву опозицијом. Тим лицима ја би заиста са своје стране имао да замерим у томе, што данас кад се види развитак у свему, они наилазе на неки страх, они се боје нечега. Ја мислим да сваки који се боји од развитка народнога, боји се и од свога сопственога живота. Еле држим да се ми не би требали много да обзиремо на адресу мањине с тога, што је то могло и од пре да се предвиди, по начину држања саме опозиције на шта циља она данас. И до сада наша је опозиција сав поредак у коме се налази данас наша земља представљала као нешто страшно, као нешто што ће српски народ да упропасти; а сав тај поредак они констатују тиме, да бајаги, данашња странка, која је представљена већинаом, странка читавог народа, да је та странка употребљавала грдне неке мере незаконите, да га одржи. Дакле, да народ сам себе одржи, требало је по њиховој лозинци, незаконите мере да употребљавала. Ситнице којекакви које се неминовно морају дешавати ма како били савршени органи која врше законе, ја мислим чак и у најнапреднијим земљама неминовне су; овакове они представљају нама као некакав баук, који ће нашу земљу да упропасти. Мислим да на такве примедбе не би требали да обраћамо пажњу; преко њих као преко ситница требали би да пређемо. До душе, кад би било могуће да се ништа не повреди, то би било најбоље; али кад је главна ствар, кад је закон у главном вршен ту још већ дата гаранција за развитак и живот народни. Држим не би требало да обратимо пажњу на овакове незначајне замерке опозиције, која сматра да је веки нарочито припремао ово данашње стање и нарочито се служио неким вештачким начином да га одржи. Ја мислим да данашње стање ствари, данашњу слогу народну нису припремали поједини људи из радикалне странке, и не одржавају га вештачким начином, но је то припремано нашом историјом од поставка ове земље па до последњег времена. Ако је ко крив за неке мане, мислим да су криви они који су земљом управљали до доласка радикала.

Као што се ништа не да одједан пут створити, не да се ни срушити. Ја мислим да није ни могуће било ни мислити, ни очекивати да чим радикали седну на столице, да ће по целој Србији потећи мед и млеко, јер би то било нешто неприродно. Ако има чиновника из опозиције који су по негде чинили погрешке, ти су чиновници од ње то научили. Разуме се да ти чиновници који су тако дуго служили под старим системом ако су лопови не могу се тако лако одвићи од лоповлука. То је узрок што се не може очекивати ни од једне владе да одједан пут истреби све лопове, јер, да се истреби оно што штети друштво, не може једним махом учинити, него дугим временом. Еле резултат целокупног развитка своди се на то, да, ако има лопова, лопови су опозиције, а не наши. Ми оћемо да станемо онима на пут, а они нам не даду. Еле један од господи говорника мој колега из округа моравског што је први говорио, говорио је дуго о томе коју адресу да узмемо, да ли адресу већине или мањине. Мени се чини не треба дуго време да трошимо око тога кад се у нашој адреси већине све сувремене потребе: а о жељама нећемо ни да говоримо, треба да будемо економични. Народ нас је послао да радимо, а ми око ситница губимо по неколико дана а овамо вучемо пцату. То није право. Она господа посланици који задржавају користан рад у овом дому чине погрешку такву, да народ има права што каже: господо гледајте те што пре свршавајте та посла, за која смо вас послали, немојте да отежете ова кад толику дијурну вучете. Тај прекор од стране народа оправдан је, и ми треба на њега да обратимо пажњу, ако мислимо да одговоримо позиву за који смо позвани.

Велизар Кундовић. — Адреса одборске већине, која је данас у Скупштини прочитана, нема ничега стварног, ин-

сега самосталног у себи. Она је проста парафраза престоне беседе и ништа више. О жељама народним нема у том нацрту ни спомена. А радикална странка која, док је год у опозицији била, непрестано је с народним жељама парадирала, сад кад је на влади о њима ћути. То је сад пропало и сад се већ јавно говори, као што је мало час г. Атанасије Вучковић говорио: да нема смисла водити рачуна о народним жељама. Ово ми је господо најбољи доказ, како се говори кад је у опозицији, а како онет кад је странка на влади. Дакле са доласком радикалне владе народне су жеље пропале.

Адреса одборске мањине има нарочити задатак да радикалној влади изјави поверење и захвалност на њен рад. Господо, ако се хоће, да се какав рад владе сматра као похвала, ја мислим да он треба да је користан по земљу. Па да видимо сад је ли штогод корисно учинила за земљу радикална влада. Да почнемо са законом о општинама. Мој поштовани друг и пријатељ г. Ж. Величковић доказао је да је закон општински у основу погрешан и да не одговара начелу самоуправе, која је начелно узета у земаљском Уставу. Ви сви знате да су наше општине уређене на три начина: самоуправно-политички, финансијски и законодавни. У финансијским и законодавним можете учинити да има највишег надзора државног и право самоуправно да не буде потлачено. Али кад се овако ради, да власт може једног кмета да уклати од дужности и да казни, онда од самоуправе општинске нема ни спомена. Зар је то самоуправа кад се на пр. у општини ливолшкој један либерал 14 пута бира за председника, а не потврђује се, или кад се у општини бадовиначкој Аврам Велић бира 7 пута за председника а не потврђује се? Зар то није очигледно гажење Устава и закона (чује се: тако је.)

У нацрту одборске већине каже се како су државне финансије пошле правилним путем; а то исто спомиње се и у престолој беседи. Ја не могу да појмим како се може то тако лако да каже, кад ви сви знате, да смо имали дефицита редовно сваке године по 8—10 милиона и да смо их редовно морали покривати новим зајмовима. То смо и ланске године морали да радимо, па и сад ћемо имати дефицит најмања са 8—10 милиона. У адреси већине о штети финансијској што сте као опозиционари заступали данас нема ни помена.

Вама је, господо, познато, да смо ми лане донели закон о уређењу округа и срезова. Ви знате да смо по том закону ставили начело, да начелници могу бити само она лица, која су свршила факултет, а канетани срески они, који су свршили најмање шест разреда гимназије. Па шта мислите, шта је влада радила? Влада је затворила тај закон у чекмеце, па је издала један грдан указ и поставила све своје људе, који немају никаквих квалификација, па кад је све то учинила, онда тек даје закон на санкцију. Па шта значи то? Значи да владу није руководило никакво начело и да је она ту радила по својој партијској потреби, а никако у интересу државном.

Вама је, господо, познато и то да смо ми лане избрисали у буџету ону цифру, по којој су официри имали извесне додатке: Па шта мислите, шта је влада учинила? Она је и преко нашег решења и закона онет издала официрима додатак. То је, господо, незаконо и неуставно, и када би већина скупштинска хтела да води озбиљна рачуна о томе, онда би надлежан министар требао да седи на оптуженичкој клупи, а не на министарској столици, па још да му се и поверење изјављује (одобравање од стране опозиције).

Даље постоји распис министра финансије, да задругари и ако исеу платили сав порез већ само лични, инак имају право гласања. Прочитајте чл. 117 Устава, па ћете видети да нико не може законе укидати, мењати, ни тумачити сем Народне Скупштине. И сад министру, који је овде очигледно потазио закон, ви издајете поверење? То није оправдано.

Ми либерали још лане заступали смо то начело да монопол соли и дувана треба укинути. То гледите своје ми заступамо и данас и тражимо да се монополи укину.

Према свему томе ми немамо права, да влади, која је противно Уставу радила, изјављујемо поверење и с тога треба да примимо адресу мањине.

Димитрије Машић. Господа предговорници изволели су доказивати, да адреса није ништа друго до акт учтивости; а једин су доказивали да је адреса програм Народне Скупштине, као што по новом Уставу престона беседа програм владе. Кад то стоји, ја мислим да српски народ има права, нарочито од вас господо што сте сад у већини, да тражи све оно што сте му обећали за све време, док сте били опозиционари. Ми вам нећемо сметати, да та обећања своја извршите и ми смо се надали да ће те ви бар сад — ове године, кад већ висте могли лане, јер је Скупштина била ванредна сазвана, осгваривати оно што сте народу обећавали, док сте у опозицији били, мислили смо да ћете се трудити да поправите погрешке прошлех влада, ако је ових било. Ви сте напали као опозиционари на владу са незаузимање њихово за наше занате, трговину и производњу. Па шта има сад о томе у вашој адреси? Парафраза, један учтив израз и ништа више.

Владини органи и остали листови, који с њим у вези стоје, доказивали су да је влада ставила себи у дужност, и тако исто и странка из које је влада потекла, да се у овој сезони ради на унапређењу производње, заната и трговине. Према свему овоме цео свет се могао надати да ће адреса већине скупштинске бити пуна тражења за унапређење производње, трговине и заната, али свега тога нема.

Ми као мањина у Скупштини, верујући да ћете ви одржати обећања своја, писмо исцрпимо о томе у својој адреси говорили, јер као што рокох надали смо се да ће те ви учинити, а ми смо само кратко јасно и разумително казали да је дужност ове Скупштине да обрати најживљу пажњу на земаљску производњу, трговину и занате.

Како ћемо и да ли ћемо ми моћи да поправимо уназађену трговину и занате, ја држим да то не може бити код оваквог финансијског става.

Ми сви знамо, господо, колико је и каквих указа било за унапређивање чиновника у српској држави за ово неколико месеци од како се је прошла ванредна Народна Скупштина распустила; знамо, колико је људи са извесним годинама службе стављено у пензију, на терет партије пензионара, и довођени су људи са улице да заузму њихове положаје, значи, да се за једно место плаћају два чиновника. Ви, господо, знате, да је у прошлогодишњим завршним рачунима стојало, да је пензија износила 7 — 800.000 динара, под напредњацима ланске године. Данас је под радикалима нарасла на 1.500.000 динара. А овогодишња ће сума бити око 2.000.000 динара. Може ли се такав рад дозволити и казати, да су финансије уређене, ја мислим да несеу, јер сва та сума, која је отишла на изливно пензионовање чиновника, просто по жељи партијској и сума, која је употребљена на награђивање чиновника то би се могло употребити, бар ако не на потпуно консолидовање наших финансија, а оно на то, да дамо извесан правац нашој привредној снази овако шта остаје, да се кубуримо и да се служимо обећањима, којима се обично свака влада служи, да ће радити на унапређењу: привреде, заната и трговине. И већина скупштинска, као и сви знају, да треба да престанемо да се служимо тим фразама и леним жељама, него ја мислим да је крајње време, да зблиски прегнемо на унапређењу и не привреде, заната и трговине.

У нацрту адресе мањине одборске држим, да је доста јасно, истина није довољно, јер има многих ствари, које би ја желео да уђу у тај нацрт, али можда прилике и околности финансијске не доуштају да се за сад ради на унапређивању наше привреде, наших заната и трговине. Држим, да је и ово мало, колико и шта треба да се ради на унапређењу наше привреде. Али поред тога што је мало, држим да је много више казано у нацрту мањине, него у нацрту већине. Ја мислим, да Скупштина неће ништа изгубити, ако усвоји нацрт адресе мањине одборске, јер је ту чисто и јасно српски казано, ако нам прилике и околности дозволе, шта треба да учинимо на унапређењу наше привреде. Нека влада изнесе какве законске пројекте, којима ће се њи на то да се унапреди наша привреда, занати и трговина. Ми смо сви ту, и ми смо синови ове земље, и ми смо преставници овога народа и кад тај на-

ролници, питице и мн. Дакле, збиљски треба да се прионе на унапређењу привреде наше, нека влада поднесе пројекте такве, ми ћемо је сви потпомоћи, али не можемо овакве паразитске одобрити, којима се влада послужила у престоној беседи и којима се послужила већина одборска у нацрту адресе. Већина је написала једну адресу, од које од како је Србије није било веће. Да ли смо дошли овде, да се популаризуемо, као што један рече и пребаци нама, а мени се чини, да сте ви ишли на то, да народ види, колико је то овде много написано, а у ствари нема ништа.

Ја сам мишљења, да се нећете ни ви ни ми огрешити, ако усвојимо нацрт адресе мањине.

Раша Нинић. Господо, већина одборска за нацрт адресе опширно је обухватила жеље народне. Но имам нешто мало да приметим што би требало да се дода. Као год што је у адреси споменут руски народ, тако исто треба поменути нашу браћу која живе преко Саве и Дунава, затим, Босну и Ерцеговину, које туже под канџама аустријским, затим и Црну Гору, то једино гвездо српско, после пропасти царства српског на Косову, које је тако сјајно очувало све оне успомене, које нас вежу са оном сјајном прошлшћу. Ја мислим, да радикална странка то не треба да заборави. Ми не можемо да заборавимо ни на Стару Србију и Македонију, те турске провинције са чисто српском народношћу, одакле нам сваки дан долазе жалбе, да су наши Срби незаштићени. Можда они мисле, да српски народ то не осећа, али сваки Србин, који има српског духа, који српски осећа, мора жалити, што је наш конзул погинуо у Приштини, што се српство тако тамо напада. Српски народ то стање треба да осуди (чује се: тако је).

Што се тиче одвојеног мишљења г. Т. Туцаковића, ја то као посланик ценим, да је то као лека тужба и само би на њој требало прилепити 10 динара марке, јер они сажаљевају, што избори нису били законити и ја их сажаљевам зато, што има 6 — 7 опозиционара, али тако је српски народ досудио. Они жале, што нису укинути монополи дувана и соли, али нека они кажу, како ће мо да подмиримо оних 40.000.000 динара, чиме су нас напредњаци задужили, па сам и ја готов, да се ти монополи укину. Нека вам кажу, како ћемо тај дуг, што су учинили напредњаци, који су њихови наследници, да платимо, то онда можемо да укинемо монополе.

Ја се потпуно слажем са адресом одборске већине у зато сам, да се адреса мањине са свим одбаци, јер нема никаквог разлога и смисла, него мањина само хоће, да се популаризује њоме код народа, али народ то добро цени, и он је изрекао свој суд над њима.

Максим Сретеновић. Ја господо сматрам адресу као врло важан акт Скупштине, зато сам и устао, да дам своје мишљење, који ћу од та два прочитана важна акта примити и гласати за њ. У нацрту адресе мањине, коју је у одбору мањине представљао г. Туцаковић, осуђује се влада и захтева се, да се учини оно, што се учинити не може, као што рече поштовани пријатељ Раша. Лено је то укинути монополе, али треба платити дугове, али од куда мисле они да их плате. Ако смо патриоте, дела да извадимо новац овде на астал и да платимо. Тражити, да се учини оно, што не може, то је погрешно. Тако су они радили и прошле године, те су захтевали и при гласању о буџетском питању у прошлој години. Они осуђују владу, а владу не треба осуђивати, јер њен правац и рад одобрава цео народ и одобраваће га и даље, ако влада и у будуће буде радила тако као и до сада. Они се не сећају, то је недавно било, како су на влади били, како су њину владу преуносили и хвалили, и онда, кад је цео народ осуђивао такав рад и правац, а нарочито 1879 године.

Зато, што они захтевају у адреси оно, што се постићи не може, зато, што не признају влади ни она добра, која је учинила народу и отаџбини, непризнају кажем и осуђују оно, што не би требали осуђивати, не могу пристати на адресу мањине. Нацрт адресе већине коју је одбор израдио, и ако је требао, да обухвати још у неколико жеље и потребе народне, као што рече први говорник, чијег се имена не сећам, опет је он толико простран и да су све потребе дошле, па још кад

би дошле и оне потребе, које нису споменуте, мислим, да би овај нацрт по пространству дошао трипут већи, но, што је, мислим, да би то било излишно, зато што они сви, као посланици, имамо права да поднесемо предлоге, не треба све да истичемо у адреси. Истичати то у адреси, а не подносити предлоге и урадити, мислим да није нужно. Да је одиста потребно да влада, још у овој сазваној сесји поднесе предлоге којима ће се и економски део програма, већине Скупштинске извршити, те да иде напореда са даљим извршењем слобода у земљи, то нико не може спорити. Ја се надам у моје другове, а тако се исто надам да ће и сама влада урадити да се и економски део програма изврши, и да пође упореда с правцем извршених слобода у земљи, надам се, велим, да ће влада поднећи такве предлоге, којима ће се заменити земљорадња и пољопривреда унапредити, а финансије још на бољи пут извести.

У начелу ћу гласати за адресу већине, а у појединостима задржавам право да чиним своје примедбе.

Председник. Пошто се јавили посланици, који желе да се реши, то стављам питање: је ли вољна Скупштина да се реши? (Јесте). Изволте чути имена г. г. посланика, која су се јавила за реч, (прочита).

Ову седницу закључујем, и заказујем продужење за после подне у 3 часа.

Састанак је овај трајао до 12 часова у подне.

10 САСТАНАК

15 новембра 1890 год. у Београду

ПРЕДСЕДАВАО ПРЕДСЕДНИК,

Никола Пашић

СЕКРЕТАР

Др. Станојло Вукчевић

Присутна су сва господа министри.

Почетак у 4 часа по подне.

Председник. Седница је скупштинска отворена. На реду је продужење претреса о нацрту адресе.

Има реч г. Тома Јовановић.

Тома Јовановић. Господо, моји начелни пријатељи казали су, што је се имало да приметим нацрту адресе одборске већине, по допустите мени, да ја изнесем један случај, који је се десно у Врању, и који показује, како наша народна политика стоји. Тај случај је овакав. 15 октобра тек. год. једна Туркиња звана Фатима, која је родом из села Раовице, била је отворила некакву љубав тамо са неким Јањом. Јања је био примораван, да се потурчи, и он је лежао пуних 9 месеци у турском затвору зарад тога, али га власт није могла да сузбије, да се он потурчи. Па шта је даље било? Кад је дошао у Скопље, он је видео, да он ту не може опстати, већ се врати у своје рођено село. Тада му Фатима каже: „кад си ти, Јанко, толике муке издржао и ниси се потурчио, ја ћу онда да оставим своју веру и да се покрстим. С тога ајмо у Србију, да тамо живимо. Али претходно оди ти, те види, да ли ће нас тамо примити у заштиту.“ Јања је отишао начелнику нашега округа, Луки Вукомановићу, и доставио му овај случај. Дакле, долази Фатима у свечаном оделу са својим љубазником Јањом. (Смех. Чује се: на ствар). Ја мислим, да ово није за смех.

Поллицај општински, који је био дужан, да поднесе реферат, поднео је, како је једна Туркиња дошла са љубимцем својим и желе да пређу у поданство српско. Г. начелник скружни добио је овај реферат и казао је: „Нека пађу себи кватир, и ако им ништа на путу не стоји, ми ћемо их доиста и примити. Фатима, као богата женска, налази кућу и плаћа 80 дуката. Но шта је било доцније? 16 ист. месеца дозна турски консул за ово и позове у начелство Фатиму, па је испита, што је она дошла у Србију. Она је казала, да је

дошла да прими веру српску православу и неће да је Туркиња, јер је наша себи мужа Србина, то је било у присуству трговаца. Консул ју је даље испитивао: да она није на то приморана; а она му је одговорила: да није дошла да с њиме води преговоре, већ да је на српском земљишту, а не пред турским судом и с тога је у заштити српској. 17 ист. месеца отишла је проти, саслушала се од речи до речи и тражила је да се покрети. Шта је учињено даље с њом? 18-ог дали су је на чување код пана Стојиљка до 20-ог до подне. 20-ог договори се консул са капетаном српским, да је доведу понова да је саслушају и докле су је по канцеларији обртали, настала је ноћ — 6½ сахати у вече, а Јањи су заповели да иде на своје место. У 6½ сах. конзул турски погоди 2 затворена фијакера, који дођу пред канцеларију, и Фатиму позове да уђе у један фијакер.

Председник. Ви као да хоћете то на дугачко да испричате. Молим вас, будите краћи.

Тома Јовановић (продужава). Кад је Фатима видела, да је ту сила употребљена, а да је ту и начелник са два пандура, она је почела да кука и виче: Зар нема српскога јунака, да отме једну слабу женску? Али по што је била киша и велика помрчина, то је нико није могао да чује, осим неколико њих из комшилука, који нису смели доћи у помоћ пошто су српски пандури наоружани били. И ево овога крвавог јаглука кога је она оставила са речима: „ево моја крв нек остане у Србији, а видим, да у Србина нема бесе.“ Као доказ, да је доиста било насиља (показује га). Но да ли то сме да буде у земљи нашој, кад у Уставу изречно стоји, да сваки странац, који се налази на српском земљишту ужива заштиту српских закона? Каква је то власт, да ли за тај случај зна г. министар и да ли је то учињено са његовим знањем, и ако је то, онда је врло жалосно. На вама је г. посланици да ви судите да ли сме Краљевина Србија на овај начин да се омаловажава. Фатима је после 4 дана отрована у Скопљу. Да ли сме народ српски дозволити ово, да на његовом земљишту странац не буде заштићен. Овај сам случај хтео да изнесем само пред Народно Представништво и оно нека цени од какве је важности.

Министар унутр. дела. Познато је Народном Представништву, да је о овом случају поднесено једно питање и кад ја скупим сва дата и све извештаје односно тог, ја ћу онда подробно одговорити. С тога је смешно било разумети да се спомене један случај и да се тим карактерише политика владна или правилност њенога рада, ако се негде на граници деси овакав случај.

Међу тим, ја могу изјавити да Фатима није отрована него да је жива. У осталом ја ћу наредити извиђај, па ће се видети, да ли је било некаквог насиља? Но и сад вам омет смем изјавити да тога није било, и с тога то театрално изношење једне крваве крпе, као знака насиља није било потребно. То је случај врло тугаљиве природе с тога, што је се на граници десио, и колико је вама стало до тога, да се сазна право стање ствари, толико је исто и мени, али мислим, да није имало никаква разлога и смисла, да се оно при дебати о адреси износи, кад ћемо о њему засебно говорити.

Тома Јовановић. Живо ми је што г. министар каже, да није Фатима била везивана. Ја се за то позивам на целу варош, а примам за себе највећи укор, ако то није истина. Ја сам чуо да је она отрована, али нисам видео. То је истина.

Стојан Рибарац. Господо, разлика у садржини двеју адреса, које се претресају у Скупштини; карактер борбе, која се од јутрос води, показује најјасније, да је радикална већина одборска напустила оно гледиште, које је заузимала у саставу адресе, докле је била у опозицији. Моји су другови показали, изнали неке моменте, који се истичу као важност адресе мањине над адресом већине одборске. Ја предузимам да вам мимо те аргументе обележим, преставим и још неке нове, нарочито због тога, што сам био сиречен послем, те нисам имао прилике да учествујем у дебати о изборима, којима се радикална већина одборска тако јако поноси.

Нећу овде понављати оне разлоге, оне резове, које су већ употребили моји другови, али ми је дужност, да ради карактеристике мојих погледа дам неколико нових разлога.

Не може се, господо, ни у колико тврдити, да су избори последње па и садање Скупштине израз непомућене и слободне воље бирача српских. Кад се зна то, да су бирачке карте издаване неспособним бирачима; кад се узме у обзир, да су преправљани и дописивани бирачки спискови при саставу; кад се узмеу рачун околност из општине бирачке, среза голубачког где је писар општинеки, који је био представник радикалне листе, признао, да су издаване бирачке карте и неспособним бирачима и кад се узме у рачун и то, да су за доказ о томе одборском записнику приложене и две карте за два војника сталног кадра, и кад се, најпосле, из записника бирачког одбора у општини мојиловачкој, види се, да там. општински суд тврди како су гласали 15 бирача и ако нису платили порезу, онда је свакако јасно да је повређен изборни закон, а да о слободи избора не може бити речи.

Господо, у штампи је изношено, а и у Скупштини, приликом претреса о изборима од стране мојих другова наведено је, да је један број бирача, који су на избор посланика имали неспорно право био угрожен, застрашен, да није могао употребити то своје право (чује се: то није истина).

Молим вас, господо, ја не износим овај аргумент, да процену вероватности његове оставим вашој слободној вољи, него ћу да га поткрепим фактом, пред којим ће да се поклоне и најзатуцанији партизани, давашњих тако званих „слободних“ избора! У „Српским новинама“, које су изашле после избора, налази се статистика бирача. Према тој статистици излази, да преко 50.000 бирача, који су узели бирачке карте, нису употребили своје бирачко право.

Околност значајна и за све оне људе, који се хвале потпуном слободом избора у земљи. Сад ако узмете да ти људи нису хтели употребити своје бирачко право. Против тога говори околност, да онда не би узели бирачке карте; а кад су узели бирачке карте, онда значи да нису смели да гласају (чује се из већине: лена логика). Да, то је једина здрава логика!

Молим вас, господо, до сад су се све околности, које су утицале на изборе цениле једнострано на свим скупштинама изузимајући последњу. Вазда се тај утицај сматрао, да може доћи само од органа власти. Међу тим сила, којом се могу да спрече бирачи, не долази само од власти, но и од начина, на који политичке странке воде борбу међу собом, дакле и од самих бирача, који, фанатизовани смеђу слободну употребу изборног права својим политичким противницима. Кад сам казао, да тај део бирача није смео да гласа што је био угрожен, за доказ о томе стоје и неке околности несумњиве. Изволите их чути:

Једном представнику либералне листе запаљено је сено, кад му је саопштено, да је представник либералне листе. Једном представнику либералне листе у врањском округу у месту Ђуковцу запаљено је сено на дан избора. Да напоменем и убиство Петра Павловића, трговца из Рановца, на не колико дана пред избор, које је учинило да од неколико стотина способних бирача, једва је гласало 200 или нешто више. У осталом није без значаја, да је начелник среза звишког, кад је изашао на лице места, где је Петар убијен, по уверавању људи, који су ту присуствовали, рекао о убијеном: „Није ни ваљао, пошто он буни народ“ — то је карактеристика данашњег времена.

Господо, ја тврдим, да тај страх може имати утицаја Ја ћу то потврдити примером, који је за радикалну странку најосетљивији, и коме радикална странка не може порећи важност.

После 1883 год., као што знате, дошао је на владу Никола Христић. Избори који су били 25 јануара, довели су пресудну већину владавини Христићевој. И ако у току јануара месеца нису чинили никакви покушаји, да се убијају бирачи, онај утицај, да су многи бирачи раније били стрелани, да су били бачени у тамницу — тај страх био је

тако јак да је учинио да Никола Христић добије већину скупштинску.

Изнео сам овај страх као психолошку основу, која нам отвара један поглед на оцену резултата избора. Ви сад можете порицати срчаност елементима опозиције, и можете рећи да све те појаве не беху кадре да их угрозе. Ви можете да се хвалите вашим радикалним елементом, како је био јак да се касније одупре напредњаштву, коме је под Христићем био подлегао. Али ви не можете порећи, да сваки грађанин па и опозиционар, има право на то, да му се делом признаду гаранције за употребу његовог грађанског и политичког права. А кад то дело оскудева у радњама званичних органа, који су били улетени у изборну борбу, онда оскудева и основа, по којој би се могло тврдити, да су избори били слободни. Међу тим, господо ове околности можете узети и да су од споредног значаја. Али ја ћу сад да вам наведем неке друге које, ви можете да примите или да одбаците, али ове ће најбоље да илуструју незаконит рад при о изборима. Та факта најбоље карактеришу радњу и неких органа државне власти.

У општини волујској у срезу звишком, начелник срески наређује да се бирачке карте издају до 11 септембра. Услед протеста, он понова наређује, да се издају карте, од 12 по подне, па до мрака. Ви можете и за то по вашој навици казати: „то није ништа, добили су карте“ и ако тај факт садржи разговезто гажење закона од стране тога среског начелника. Али ово што следује не може се изврвати, јер стоји забележено у записнику бирачког одбора. Мени је жао, да верификациони одбор није приметно ту тако значајну погрешку, да је није саопштио Скупштини, и да није тражио од Скупштине мишљење, шта треба да се ради с таквим среским начелником? У записнику бирачког одбора општине кучевске стоји, да је капетан срески натеривао онога чиновника да се одрекне председништва у бирачком одбору, како би могао доћи председник општине на његово место. И не само то, што најјаче и најразговезтиније тврди утицај власти на изборе, него у записнику изборном налази се изјава председника бирачког одбора и још неколико чланова у којој ови кажу: *да је капетан Милосав Тодоровић облегао на биралшту после свога гласања и у 5 сати после подне звао једног човека да му саопшти неку наредбу.* То се налази записано у изборном записнику. То за цело констатује утицај власти, и верификациони одбор, што је врло чудновато, није нашао за нужно да изрекне о њему свој суд.

У осталом срески начелник, овај о коме говорим, није само тога дана добио насију да утиче на изборе, него је једнога дана на селском збору, у Волују, наговарао људе да гласају за радикалну листу и као помаман и са највећим клеветама, устао противу либералне странке. Ја ћу у осталом тога среског начелника оптужити Скупштини и тражити извиђај за сад само констатујем, да нема те куражи, која би и пред оваквим фактима могла казати, да није било утицаја и притиска на изборима.

Господо, ја мислим да у оцени послова земаљских, свест једног народа треба да је очишћена од свију предрасуда, да је толико храбра да се одупре свима папастима. Ну признајући то, ја не могу да превидим и не осудим чињенице, којима се иде на то да се та свест омаловажи или потчини, ма чијим утицајима. Борба, која се води за слободу ове земље, старија је и од нас и од вас; за њу су канале сузе и ваше и наше, за њу је текла крв и наша и ваша, као и драгоцену крв. И ма колико да желим да се ова борба сврши с нама после једнога слободоумног устава, па да сви прегнемо на ојачање привредних интереса народних, онет како ви у већини радите, изгледа, на жалост и сувише јасно, да ће и генерација која после нас дође имати посао наших предака, да се коље око најелементарнијих питања слободе (Опозиција: тако је). Већина одборска, доследна зар свима досадашњим већинама у оцени политике владине, пука је похвала према влади, и кнутрашњој и у спољашњој политици нашој. Задатак је мој да изнесем разлоге, због којих не држим, да је владина политика коректна; да изнесем разлоге, због којих мислим, да

је оно, што је у адреси мањине изнесено, правилно и да треба да се прими.

Донста, господо, тешко је схватити потпуно и обележити положај радикалне владе; али ова тешкоћа не долази од елемената, који су у опозицији према влади, јер су ти елементи тако васпитави да умеју да поштују истинску власт. Та тешкоћа долази од оних елемената, на који се влада наслања. То дакле долази од оних, који су пређе друге учили и бивали учени, да се пориче сам принцип власти и државе. Ту ће се наћи људи, који мисле, да влада што прии моћ из њихове снаге, има дужност да се потчини њиховој одлуци и да нема права да тражи да се као представник државних интереса во њој потчињава. Ја признајем потребу сагласности између владе и странке, на коју се влада наслања, али одсудно поричем, да влада треба да буде неми извршни орган у рукама клубова странке, јер једна странка ма колико јака била, не може никад представљати интерес целе земље. И онда од таквога рада могу штетовати сами интереси државни. Да би то доказао, ја ћу да наведем један пример у потврду мога говора, којим ћу доказати правилност схватања адресе одборске мањине. Ако станемо на оно гледиште, да су закон и израз опште воље; ако признамо и усвојимо да законитост представља стање, које штити интерес свију појединаца, онда ћемо наћи, да интереси појединаца из опозиције нису довољно обезбеђени и да су они стављени ван заштитне моћи законитости. Пада ми у очи нарочито један одељак у адреси одборске већине, у коме се представља потреба: да се данашњој власти даје још „јачи мах“ у досадашњем начину примене власти.

Ја изјављујем отворено и верујем без икаквих предрасуда да би то била највећа заблуда и грех према отаџбини дати данашњој власти „јачи мах“ и већа права, која се не устручава имати учешћа и у злочинима. Да је овако, да је власт имала учешћа и у једном злочину, даћу доказа пред Скупштином. Ви се сећате, а и цела земља била је жалосно узбуђена крвавим линчом Ђовдинским. Владин лист нашао је за потребно, да изјави, да је то дело „елементаран излив гњева народног.“ Оно, што ме побуђује да о томе говорим то је, да докажем да у тој појави има један утицај, радња власти ср. млавског, која никако друкче не може бити карактерисана него као злочин. Претходном истрагом у том стидном догађају Ђовдинском, доказало се да је један од виновника овог крвавог недела био сам кмет Ђовдински.

Да би се то загладило и да би се кмету дао мах да може учествовати на збору радикалним држаном 24 Јуна, пошпштена су сва акта те претходне истраге. Та су акта у мојим рукама, ево их. Ја их показујем Скупштини онаква како су поцепана. Она су и тазо исцепена и дошла до мојих руку... (Известилац већине више: а од куда?)

(Г. известиоче упамтите на чему сте и не чудите се, а ја ћу вам одговорити.)

Дакле, кажем, да је акт овако поцепан дошао до мојих руку. И сад питам Народну Скупштину, којој је ваља стало до слободе и правилног развитка слободе и законитости може ли бити ништа жалосније, него ли кад сами органи власти на овакав начин уништавају акта и тиме спречавају, да се пронађе прави чинилац овога дела и може ли већина скупштинска и даље тврдити потребу да се овакој власти даду више права и „јачи мах“?

Одборска већина одајући признање влади за сав њен рад у току прошле године, нашао је за нужно да помене и то, како је општински закон извршавао правилно у духу самоуправе и устава. Јутрос моји другови Кундовић и Величковић доказали су да то не стоји, а ја за још бољу потврду тога имам у рукама један акт среске власти, који је случајно дошао до мојих руку. По чл. 91 закона о општинама, кад се разгрупписавају општине, онда се ео ipso председници разрешавају и онда кмет сеоски предузима да врши посао до избора председника. У општини живичкој кад је за председника изабран човек, који се данашњој радикалној власти не допада онда капетан упуђује пређашњем председнику груписане општине писмо ове садржине: (Чита).

Председнику груписане општине живичке

Дознао сам, да председник општине те не врши своју дужност а тако исто и чланови њени, погрешно разумевајући чл. 91 закона општинског.

Председник и чланови њени врше дужност у груписаној општини све док доде док избори у појединим селима која су сачињавала једну општину живичку не изберу себи чланове општинске и у дужност се не уведу.

Зато препоручујем ти да од данас па у будуће своју дужност председничку вршиш заједно са члановима и одбором.

7. Јануара 1890 год.

Пожаревцу.

Начел. срески
П. Радуловић.

Кад би на прилику, господо, та одредба закона била нејасна... (Жагор), онда би човек могао да каже, да капетан тако разуме тај закон и онда би му се зар ни могло простити, али ова је одредба врло јасна, капетан је њу добро разумео па ипак је дозволио гажење права грађанских и наређивао гажење закона све због партијских интереса.

Хоће ли скупштина или г. Министар унутр. дела, да учини употребу од овога документа, ја ћу му га ставити на расположење.

Господо. Одборска мањина, коју представља мој уважени пријатељ г. Туцаковић, нарочито је истакла у адреси и то, да је поштовање слобода избора вршено и уз гажење личне и имовне несигурности и да уставна начела о једнакости нису поштована.

Узимам задатак да докажем да је влада, односно њен члан, г. Министар унутр. дела, доиста погазио та уставна начела једнакости према нама опозиционарима, а доцније ћу се вратити и на саму ствар о личној и имовној несигурности.

По једном члану устава — 24-ом за зборове под ведрим небом, који се имају држати, стоји одредба, да се само о томе претходно мора известити власт. Устав није ставио овде никакве наредбе, када се власт о томе мора известити и ми смо увек извештавали власт пре збора где ћемо збор држати. Ми смо се за годину и по дана скупљали мирно у зборове и разилазили и никада није власт тражила да се ми за држање збора под ведрим небом морамо пријавити власти на три дана пре. Међутим г. Министар унутр. дела поверљивим расписом од 13 маја ове год. № 158 наредио је полиц. властима, да се има сваки збор пријавити на 3 дана пре но што ће се држати. Ја сам мало пре казао, да смо ми овако разумели одредбу устава — јер се друкче и не може разумети — и да смо тако и радили по њима, а да нам нико није стајао на пут, а г. Министар унутр. дела ако је имао каквих других разлога да ову одредбу овако разуме, зашто није изашао са отвораним тумачењем тих одредаба Устава на да препоручи властима, да оне траже да се држање зборових под ведрим небом мора пријавити, на три дана раније. Зашто да се крије иза тајних расписа?

Сам тај факт, што је Министар пришао поверљивости и тајности, кадар је да убеди свакога да је министар то противуставно радио. Јер дејство једнога закона и законе наредбе почиње од дана кад је објављен и тек од тога часа грађани имају дужност да му се покорава. Закон и наредба која није редовним путем објављена нема никакве принудне моћи. И кад није ово учинио г. Министар унутр. дела, како би грађани о томе знали, — то је најјачи знак, да смо имали права држати зборове без пријаве на 3 дана пре збора, и да власт није имала права да нас силом напада и растерује као што је било у Петровцу 5 августа. Ја сам, господо, представио Скупштини и некоректност, незаконитост и неуставност данашње радикалне владе, у њеној унутрашњој политици, а сад прелазим на оцену овога дела у адреси одборске већине, где се говори о владиној спољној политици. Напред изјављујем своје мишљење, да је та политика неодређена, нестална, без комбина, без циља, она увраг представља *сомнабулистичко стање* — и то ћу да докажем. У осталом не треба тражити

осуду у самим догађајима, који се сада појављују, него и у узроцима, који су претходили тим догађајима. Овај садашњи нараштај васпитава се од радикалних апостола за читаве две деценије у духу опште човечанске правде, опште човечанске слободе, и то у тренутку кад је начело народности и највећем јеку. И док се од тих људи с једне стране говори да српски народ у краљевини има задаћу да прво себе уреди, и пошто то постигне, онда да се бори за своју неослобођену браћу, дотле се у исти мах прича како ми треба да поведемо улогу у колу слободе целога човечанства. Скупштина не треба ништа јасније, не треба јој никакви други факти па да призна истинитост наших навода у оцени спољне политике, него ово: лањске године убијен је један српски грађанин у Градишту, одмах по том убијен је Бековац из Вишњице и за све то српска влада није умела да прибави задовољења повређеном народном достојанству. Та неодлучност свакојако је охрабрила наше суседе да још више кидисавају на наше народне интересе, на достојанство наше Краљевине. Та неодлучност — да не кажем немоћ, која је нашим народним противницима давала мах да они нападају, привела је у дело и у онај жалостан догађај припадници, варварско убиство нашег консула Маринковића. И влада до сад није умела да прибави задовољења ни повређеним народном поносу и части Српске заставе, ни удвеленој породици убијеног консула. Ако вам, господо, мањина одборска предлаже за адресу да се од владе српске очекује енергичније тражење задовољења за невину крв српског конзула, то је свакојако оправдано и са традицијама нашега народа, са његовим битним интересима и у садашњости и у будућности, то је за то, што влада, на жалост до сад у томе није успела. Влада у престоној беседи каже да ће се настати да се то питање расправи на начин задовољавајући. Само слаба утеха од тога кобнога догађаја прошло је већ неколико месеци и влада у место да изађе пред Скупштину са препишком шта је по том радила, она нам у престоној беседи обећава да ће нам изнети препишку о питању неутралном — о питању, као што је Берданско.

Имају господо још неке појаве још неки узроци који чине да је нама политика овако неодлучна, неодређена, и да влада неправилно схвата наше спољашње одношаје. Један народ може само онда да се одупре навали туђинаца, да достојно изврши своју задаћу националну ако у њему буде дух заједнице и у исто време ако буде јединства у радњама свију његових и зваичних и незваичних фактора. Ми имамо разлога да тврдимо да у данашњем режиму народ нема јемства за извршење његовог националног задатка. Лањске године јавило се Скупштини патриотско друштво Св. Саве и тражило 60000 помоћи и скупштина је одбила помоћ томе друштву. Па не само то, него влада трпи да на једном важном месту у старој српској покрајини седи човек који се отворено и још преко владиног листа денабетски хвата у коштац са тим друштвом Св. Саве. Разуме се да такви појави који показују да ни влада ни њена странка нису на висини положаја, нити могу да се уздижу изнад свих моћних и партиских обзира не могу довести доброг народа. И отуда са свим природно настаје то да нам народни елемент у Македонији и Ст. Србији опада пред нартајима бугарске пропаганде, која је варварски дограбила једну велику жртву, пок. лоп Стојана. Нити друкчије може бити, кад нити влада што ради, што треба да ради, нити се помаже једно патриотско друштво Св. Саве.

Процењујући овако те спољне одношаје, имајући овакав поглед на наш спољашњи задатак и наше националне интересе, адреса мањине одборске дала је — ја верујем — сасвим патриотски израз осећајима — и правац којим треба да иде политика Србије у одношајима са Балканским државама. Ми признајемо да је потребна сагласност балканских држава, али оно у чему се разликујемо од већине, то је наша одсудна изјава у том питању. Ми признајемо потребу солидарности са балканским народом али под условом да се не дирају интереси Српске Краљевине и Српска племена. Нека нико не дира Македонију и Стару Србију. Нека се не разбијају наше српске цркве, нека се не уништавају наши споменици, и ко буде

тако радио, томе ћемо братски пружити руку. Ко ради другаче тај ће нас вазда наћи спремно да бранимо наше најбитније интересе. (Чује се: Тако је).

Нека господа из већине скупштинске нашла су јутрос за нужно да учине прекор мањини као да она тера Скупштину на дагубу. Оно допета није лака ствар одговорити на онако знамените аргументе каке је изнео г. Атанасије Вучковић. Али ја примам тај тежак задатак на себе да докажем како г. Вучковић није имао разлога да пребаци скупштинској мањини да бајаги она отежава скупштинске послове, јер посао који се сад ради толико је важан, у коме нема места брзи, да ли ће то однети у једну падицу више или мање. Свакојак о је овај посао важнији од посла којим се покушава да се од дудиња прави сирће. (Смех).

Г. Анђелковић мој стари друг, у чију спрему и родољубље ја нисам никад сумњао и кога сам научно да свакад слушам да говори са логичним разлозима, овом приликом ме је изненадио, држећи да ми немамо права што истичемо питање о личној сигурности у земљи. Он нам је изнео да су то појави, незгоде, убиства и т. д. од вајкада и да све то није сад створено. Ми господо то не поричемо; има увек елемената у друштву који су незадовољни и који хоће да живе на рачун других; али оно што вас нагони и што нам даје право да истичемо питање о личној несигурности у земљи, јесте један очигледан знак а то је: да ако падне која глава, то је глава опозиционарска, ако се упали коме огњиште то је огњиште опозиционарско. То је факт који нас нагони да покретимо ту ствар докле год се она не доведе у редовно стање.

Потребно је, господо, да сведем све своје доказивање, сву своју оцену и унутрашње и спољне политике наше, — односно ваше владе. — И ја мислим да ћу најзгодније учинити ако кажем да је унутрашња политика така, да власт врши несолидни елемент, који се не устручава да улази и у сам злочин а то је горе него анархија. У спољњем одношају наша је политика неодређена и она представља напуштање државних интереса. А како је адреса мањине дала доста израза а за заштиту законитог поретка државног и правилнији, беспристраснији поглед на све послове државне ја ћу гласати за њу уверен, да онда гласам за правац, којим се обезбеђава слобода законитости и обезбеђавају најбитнији интереси моје отаџбине.

Михаило Поповић. Господо, беседа, коју смо чули имала је два дела. Један је део онај, у коме влада говори о својим свршеним делима, а други у коме влада говори о томе шта мисли даље да ради, у коме износи свој програм. Према томе адреса би имала, да обухвати оба та дела. У првом делу адреса скупштинска би имала, да изнесе своју оцену о ономе, што је влада урадила, да ли је добро или није; а у другом делу она би опет, по примеру владном имала да изнесе оно, што мисли да треба урадити; изнела би и она свој програм у који би ушле оне потребе народне, које што пре ваља намирити, а нема сумње да их она најбоље познаје, јер је састављена из људи који живе у средини народа. И ако има неке разлике између та два дела адресе, ипак, мени се чини, да мерило, којим има да се мери и један и други део адресе, да то мерило мора бити једно исто: а то је општи интерес, интерес наших властодаваца, који су нас овде послали, интерес дакле српског народа. Он, и то једино он има да нас одреди хоћемо ли у првом делу одобрити рад владин а опет то исто мерило има, да нам диктује шта имамо као непосредни познаваоци народних потреба, да унесемо у програм нашега рада, а то је оно, што би се могло назвати народном жељом.

Г. Рибарац, мало пре, изволео је рећи, да разлика ових двеју адреса и карактер борбе, која се показала у јутрошњој седници сведоче: да је радикална странка напустила гледиште, које је некада имала на адресу док је била у опозицији. Господо, ја сам опет из говора свију говорника јутрошњих, које сам слушао опет дошао до другог уверења. Ја сам дошао до уверења, да разлика у овим два адресама потиче са развога гледишта на коме стоје радикална странка и либерална

опозиција у писању адресе. Док је радикална странка стајала на земљишту чисто народних интереса, и с тога гледишта оцењивала беседу и адресу, докле је, смем слободно да кажем, либерална странка за мерило онога првога дела, за мерило владинога реда узела своје партиске интересе. Одмах у почетку изричем оно, што мислим даље да доказујем. У оцени, дакле владе, радикална већина служила се искључиво мерилом општих народних интереса, либерална странка, пак служи се мерилом својих партијских интереса (чује се тако је.) Господо, за то су најбољи докази говори либералне опозиције. Који је год најљубиво слушао говоре предговорника из левице, нарочито онај, који све те говорнике познаје као врло веште говорнике, тај се морао зачудити од куд онако слаби разлози у овако тешком и важном питању. То се не може уписати у грех говорницима, кад су сви они познати као врло вешти и способни људи. Ту је једини узрок оскудица у материјалу, оскудица у јачим доказима, коју им је створио правилан и коректан рад владе. Правилност и коректност владина рада, једини је узрок овом њиховом неуспеху, јер им он као што рекох не даје доказа за њихова тврђења. Да бих то доказао дотаћи ћу се њихова говора.

Полазим са говором првога предговорника из либералне опозиције. Ако се не варам, то је био г. Живојин Величкивић.

Тај господин на првом месту наводно је као доказно средство да су се радикална странка и влада служиле разном недопуштеном агитацијом и неке законе; тако је навео између осталог и то, што су вели спремили такви општински закон на ванредној скупштини, који ће им доцније при изборима помоћи. Господин је навео неколико параграфа којима је хтео да докаже да се садржином тих параграфа убија свака самоуправа општинска и да им је тако уређена општина морала и могла помоћи. Претресање, господо, тога питања на сваки начин није на дневном реду. По моме мишљењу није му овде било никако ни места. То се могло говорити онда, кад се тај закон правно; и кад је тај господин, ма да се и сувише задоцнио, почео наводити разлоге, које су при прављењу тога закона изнесени од господо либерала, онда је требало да има још само толико стрпљења да прочита и говори наших људи, па би лако дошао до уверења да је тај закон ваљан и добар. Нећу да кажем смешно, али на сваки начин доста неозбиљно изгледа, кад такав приговор општинском закону чине људи, који припадају странци, која је вечито говорила, да народ за самоуправни живот није зрео. (Чује се: тако је.)

Господин је даље навео и изборни закон, па каже: да је тај изборни закон чак направљен противно духу устава; да је радикална странка заједно са радикалном владом отишла толико далеко, да је прављењем тога закона напустила све обзире према уставу. Ту се господин позвао на члан 100, који говори о томе, како ће се гласати за опште и квалификоване посланике. И то питање није имало места да се потрже данас. То је питање већ решено онда, кад је изборни закон прављен и већина је наша да је правилно разумевање те уставне одредбе онако, како је ушло у изборни закон.

Мени се чини, а на сваки начин ако нећу имати више права, а оно толико исто колико и господин, мени се чини да би баш оно мишљење, које је господин изнео, да би оно било јак доказ кад би ушло у изборни закон, да се нисмо држали Устава. У осталом и то је питање свршено и ту би се могло господину рећи: да је прочитао разлоге својих колега имао још стрпљења, да прочита и наше разлоге, мучно би дошао до тога мишљења, које је изнео. Даље је тај господин рекао: да је између осталих средстава, којима се радикална странка помоћу своје владе служила да осигура себи успех у изборној борби, било и то: што је поставила на важна места неправике. Ја вас питам, господо, да ли је влада тим актом учинила какву незаконитост, и ако је учинила онда је господин требао да наведе закон, о који се влада огрешила, и ми би умели да се са њоме разрачунамо. Али, господо, закон није повређен; све што је урађено, урађено је на основу закона. Том прекору нема дакле место. Једном другом г. говорнику не знам како да одговорим. Г. Алимпије Васиљевић одмах

у почетку свога говора рекао је: како је то веома деликатно питање, рекавши да је самом деликатношћу тога питања принуђен да и преко тих тегоба и тешкоћа загази у говор, те да да бар правац дебати. Али одмах за тим, чим је почео да говори, убрза је заборавно и тешкоће и тегобе ап је изнео само тврђење и наводио како су код нас врло тешке унутрашње и спољне прилике како се налазимо у врло жалосном идеалном и материјалном положају, и како му те прилике не допуштају да затвори очи пред тако жалосним и тешким фактом, те опомиње на слогу, али тек пошто се изјаснио за адресу мањине. Та би слога била дакле у томе: да већина усвоји адресу мањине. Ја не видим да би о томе вредело говорити. Цео тај говор лично је на увод какве велике и дуге беседе, која на жалост није ни било овде дакле и поред најбоље воље не би имао шта да кажем додаје заиста литерарни облик наше адресе био од великог утицаја на Г. говорника те је на садржину и заборавио.

Од свију јутрошњих говорника Г. Кундовић био је још објективан у толико, што је покушао као што је лепо Г. Рибарац рекао у своме говору, јер су њихови докази и остали у покушају, покушао је велим, да доказује незаконитости у унутрашњој политици.

Г. Кундовић је бар покушао, да ово што тврди, ослони на нека факта. Разуме се, да му број тих факата, из којих је он хтео, да донесе једно опште правило није толико велики, да би из њих могао стварати закључке, који су му потребни, већ својим малим бројем, кад би и постојали, јављају се као изузетци, који потврђују правило са свим противно ономе, које је Г. Кундовић из њих хтео да извуче. Али свакако, он је бар једини покушао да своја тврђења подупре колико толико и неким фактима. Поред побројавања, онога што су други већ казали, он нарочито удара гласом и каже: да бирање кметова иде тако, да либерали не могу да дођу на кметовску столицу. Навео је два случаја. За једнога вели: да је седам пута биран, па није могао, да му се потврди избор. То није ништа чудно. Он може да буде биран 77 пута, па ако је свих 77 пута било неправизности таквих, да му закон не може да даде савјесту, онда не треба да је чудно, ако после 77 пута на постане кмет. Ја дакле мислим, да му тај доказ не стоји.

После је прешао Г. Кундовић на наше финансије, и каже: да су оне врло рђаве. До душе није онако како би ми желели, али с тога што нам финансије не стоје у оваком стању, у каком би ми желели, не треба ту бацати кривицу одма на леђа радикалне странке и казати: да ту влада није ништа учинила за државне финансије. Око тога питања не треба да се више бавимо, јер ми сви знамо да је влада створила неколико нових извора финансиских, одузимањем двају монопола и експлоатације државне железнице из страних руку.

Сам факт тај, доста говори о бризи радикалне странке да се финансиско стање у вашој земљи поправи и ту нема потребе, да владу бранимо од напада, јер кад дела овако сјајно говоре, уста могу да ћуте.

Даље се казало, да је друга погрешност владина у финансиској политици та, што се никако не штеди, него се чиновници пензионирају немилеце, а други се постављају на њихова места. Ја ту приметбу могу још мање да разумем, нарочито, кад она долази од људи, који су тако дуго владали овом земљом и који имају ту боља познавања, чо што та имамо ми. Ја не могу да разумем, како би то било, да влада која је одговорна, има чиновнике у које неверује. Влада мора имати право, да може постављати чиновнике овакве, који ће вршити тачно њене наредбе и у које она има поверења. Ја не знам каква би то била одговорност владина, кад би јој ми постављали чиновнике, а не она и која је за њихове радове одговорна Скупштина.

Споменуто је измеђ осталог и ово: влада није имала право да врати додатке официрима, које је Скупштина буџетом укинула. Јест, господо, Скупштина је буџетом укинула те додатке, али у закону додаци официрима нису укинута. Сад шта је радно министар војни? Он је имао два закона: један по коме официри имају право на додаток, а други је војни

буџет, по коме су додаци укинута. Ту министар самом Скупштином доведен је у положај, да је морао учинити кривицу у очима опозиције; јер да је рад о по буџету, огрешно би се о закон, а радећи по закону огрешно се о буџет. Ја мислим, да би министар учинио далеко већу погрешку, да се огрешно о закон, него што је повредило буџет. Свакако, једно је министар морао учинити и то не кривицом својом, већ кривицом Скупштине. Кривица је Скупштине у томе, што није исту ствар решила и у закону; а Скупштина опет није могла зато, што јој је повлачењем војног закона, одузета могућност, да и у закону укине додатке. Господа либерали знаће, да се свака позиција у буџету може укинути онда, кад она буде укинута и у закону.

После је дошао распис Г. министра финансије. Ту се опет каже: да је министар финансије, сасвим неуставним путем протумачио једно уставно наређење и то онда, кад је задругарима дао право да могу гласати, платив само личну порезу. Мени се чини да је ту мало било места за мерци. Они су, говорећи, о том распису министра финансије ударили нарочито на то, да је министар узео власт законодавне Скупштине тиме, што је тумачио Уставна наређење.

Господо, то је наређење јасно и оно је добило своју примену и у самом изборном закону, а министар је позван, да рђаво разумевање закона својих потчињених органа исправља. И кад би се то узело као тумачење, онда би се сваки упут мини стров могао назвати — тумачење закона или устава. Више о овом питању нећу да говорим, а то с тога, што је о њему доста говорено и што је оно расправљено још у говорима о изборима. Али да је адреса одборске мањине заиста једино као агитационо средство направљена, и да су ту диктирала само партијски интереси нарочито се види из оног додатка, где се тражи укидање монопола. Господа либерали признају да је наше финансиско стање врло рђаво, признају да има дефицита, признају, да се још није дошло до буџетске равнотеже, а сад траже опет да одузму од државе ова два обилата извора. Ја сумњам, да би либерали, кад би на влади били, приступили овом кораку, тим пре, што не би могли да пађу других прихода и да замене приход, који би монополи дали.

Дакле, господо, ако поредимо обе адресе, адресу одборске мањине и адресу одборске већине, онда ћемо наћи, да адреса већине у свему боље одговара ономе, чему треба да одговори и да је она јаче имала на уму интерес народа, него адреса одборске мањине. У адреси одборске мањине, нарочито се удара још и на то, да код нас није била довољно заштићена лична и имовна безбедност и да није било слободних избора. Сам тај факт, господо, да је радикална влада пустила из апсе све оне, који имају права да гласају, сам тај факт доказује, да је радикалној странци, а нарочито влади највише стало до тога, да избор буде што чистији израз народне воље.

Што се тиче личне и имовне безбедности, ту се у адреси мањине бацила просто једна фраза. Кад се већ узело тако одрешно и одлучно да тврди, да је безбедност лична у толикој опасности онда је требало изаћи овде са датима и фактима у руди. Где вам је, господо, статистика? Сви који тако ревниосно прикупљате све доказе, који иду против владе, па чак узимате и општинске објаве, зашто нисте узели статистику? Ви би је узели, кад би она ишла у ваш прилог. Кад би њу, господо, отворили, ви би видели, да је радикална влада затекла 84 зликовца, који су живели по шумама, и да је од тих 84, које убијено, које предато, које хваћено 57, а да је остало сад свега 27. Сам тај факт у исто време тако очито, тако јасно доказује, да је то зло у колико се влада старала, искорењено. Али разуме се, кад се гледа кроз стакло, које је обојено у толикој мери партизанством, да се предмети сасвим другаче виде. Кроз такве наочаре можете гледати на смиље и ковиље па ћете опет видети само трње и коприве. Радикална странка, док је била у опозицији, пребацивала је, што има оваквих разбојника, али кад год је радикална странка с тим изашла, изашла је више не за то

да се тим фактима којисти, него да тим фактима докаже да се рађање једног Јосовца јавља као немinovна последица друштвених прилика и далеко већих погрешака владиних, које је требало што пре исправити. И сами ћете знати, да се искључиво законима не може такво зло искоренити. И ако хоћете, да се таква зла потпуно искорене ту треба укинути њихове уз оке, који леже у друштвеном стању и који су толико сложени, да за то треба више времена. Нема сумње да и закони полажу томе доста; и заиста у колико се њима могло да стане на пут томе злу, стало се је, а то доказује сам број утамањених зликоваца.

Резултати дакле најјаче доказују, да је влада учинила све што је могла и да је показала велики успех у штићењу личне и имовне безбедности кад је број зликоваца, који су живели по шумама и које је она затекла, смањила за тако кратко време са 57, које убијених, које похватаних. Овде се може само признање одати влади а никако прекор. Пребацује нам се, да ми просто парафразујемо владину беседу, и да не износимо никакве народне жеље. То нам се нарочито пребацује у оном делу привредном. Да вас не бих дуго морио, ја вас молим, узмите оба става из једне и друге адресе, који говоре о привреди, па ћете наћи да је далеко боље, далеко јаче истакнута та жеља нашега народа у адреси већине него што је то учињено у адреси мањине. Господин Машић критикујући тај део изволео је рећи овако: „Ја сам очекивао од Народне Скупштине, да ће радикална већина опширније говорити о том привредном делу. Он каже олако, лако се у опште могло казати, како се у опште и више адреса, али ту примедбу најмање је имао права да стави г. Машић, који примећује чак и то, што је потрошена онолико велика артија за адресу. Господо, ми чак немамо нужде да нашој влади, која је поникла из наше странке, ништа више да кажемо односно привреде. Наш програм, програм радикалне странке, има свој привредни део, и кад се влади, која је изишла из те радикалне странке каже, да се од ње тражи систематско извођење привредног програма, кој је све казано, шта има да се каже. У осталом, да ово стоји, да радикална влада и ради и да чак ми нисмо имали потребе, да се тиме бавимо, ја сам сазнао, да ћемо имати око 15—16 закона чисто привредних, а то је толико, колико либерална партија за све време своје владавине није поднела. (Одобравање).

Што се тиче спољне политике, у томе ће бити јачих људи од мене, који ће говорити. Али ако и тај део ма површно разгледамо, опет ћемо наћи да је њихову адресу диктовао искључиво њихов партиски интерес, наћи ћете изразе, који су под тим притиском партиским испали. Ако се више узме са стилистичке стране, одмах ћете опазити како се више ватезало, како се није имало ослонца и грађе за оно што се хтело у радњи владиној и радњи странке осудити. У адреси се каже (чита):

„Народна Скупштина и цео народ српски деле тугу, коју је Краљевско Намесништво изразило, поводом мучког убиства српског вицеkonzула у Приштини и жали и све друге потресе, које је искусио српски живаљ, равноправан с осталим поданицима Његовог Величанства Султана. Ну, уздајући се у правдољубље отоманске царевине, Народна Скупштина нада се, да ће Влада Краљевског Намесништва енергичније настати да се сва та питања с Високом Портом расправе начином, који одговара достојанству Српске Краљевине и потреби одржања српскога живља“. Ако је то родољубље толико, да се на њ може рачунати, онда је мислим сасвим излишно апеловати на владу и тражити што „енергичнији“ рад. Јер ако је правдољубље султаново толико, да се либерали у њ могу уздати, онда су само могли молити владу да буде мање енергичнија, јер правдољубље султаново искључује енергију владину. Природно је да се енергија појачава са јачањем препрека, које треба савладати, а кад је те препреке уклонило правдољубље султаново, онда нема смисла тражити што више енергије у раду. Сама логика најбоље доказује, колико се морало натезати с том ствари. Господо, ја се наддам да ми је са свим снагало за руком да вам ону разлику у мерицу, које је одре-

ђивало радикалну странку и владу, од либералне странке докажем. Мислим, да сам својим говором доказао, да је нас у прављењу адресе руководио једино интерес нашега народа, а либералну странку интерес чисто партиски. Јасно је, да ми као посланици народни можемо примити само ону адресу, која одговара народним а не партиским интересима, а то је нацрт адресе, који је израдила одборска већина.

Јован Авакумовић. После говора мојих другова и пријатеља, мени је остало врло мало да кажем о адресама мањине и већине. И управо ја сам мислио да говорим далеко мање да ме нису говори из већине изазвали да кажем више, него што сам мислио.

Пребацује се од стране већине, мањини, нама либералима, на првом месту, да нисмо имали места, да нисмо имали разлога, да у свом нацрту адресе чинимо прекоре описним делима, о извесним фактима. На другом месту каже се да либерална странка, да мањина скупштинска то ради из партизанства, да то чини да се популарише, као што рече један од предговорника. Ја мислим, господо, да сви ти прекори, који су пали, мањини скупштинској, нису били на свом месту. Ви сами врло добро знате да је у беседи на коју одговара адреса, говорено о томе, говорено о истим фактима, о истим делима, о којима и ми говоримо у нацрту наше адресе. И адреса већине такође говори о истим фактима. Разлика је само у погледу, који има већина и који има мањина на ста факта, дакле нема места прекору, као да ми говоримо о тим фактима што хоћемо да се популаришемо, што говоримо као опозиционари, као партизани, јер као што рече један предговорник, то је природна логика, то је природна ствар да о томе говоримо одговарајући на ста факта у беседи. А како ћемо о томе ми говорити и какве последице имамо на та дела и факта, то је друго питање. У осталом, и да није у престолној беседи, на коју Скупштина одговара својом адресом, било говора о томе, при свем том, ако скупштинска већина и радикална странка зна шта је то уставност, шта је права парламентарност, онда не би имала права да пребацује не само скупштинској мањини, већ ни једном једином члану скупштине, ако би у том свечаном акту скупштинском, где народ говори са владом и круном, зажелио да говори и о предметима, који нису поменути у престолној беседи, а за које налази да су такве природе, да су толико важни, да заслужују да се и о њима говори. Ви сте нам и прошле године преговарали исто тако и приликом дебате о адреси и приликом других наших предлога, које смо чинили у уверењу, да могу и треба да олакшају овом народу, а ви то не хтедисте усвојити. Више пута, велим, пребацивали сте нам, а и сад нам пребацујете, да то чинимо из појуде за популарношћу. И тај прекор не треба и не сме да падне. Ми кад што у овом дому предлажемо у корист народа, као што и сад предлажемо и као што ћемо и у будуће предлагати чинимо то вршећи своју дужност. Такав је и наш говор о адреси која то по нашем најдубљем убеђењу, обележава право стање ствари и исказује истините потребе народа. Кад ми то ридимо, ми знамо да тиме вршимо само очекивања наших бирача, који су нас овамо за то и послали да се трудимо и радимо, да задовољимо потребе народне. Ну поричем да, радећи то, може као резултат тога да буде наше популарисање; ну при свем том то се не може казати да побуда за те предлоге лежи у тежњи за популарисањем, већ се на против мора признати, да то радимо, као што рекох, из дужности, коју су нам бирачи наши дали и из осећања према земљи и отаџбини вишој. Оба та прекора одбијам како од себе лично, тако и од мојих другова и мислим да није било места да се овде употребе.

Прелазећи сад на садржину адресе, ја ћу у неколико да обратим пажњу Народне Скупштине на адресу одборске већине и на адресу одб. мањине. На првом месту ми се у овој адреси разликујемо у оцени општинског закона. Ја нећу сад да понављам разлоге, које су моји пријатељи о томе изнели. Напоменућу одмах да је некоректан онај прекор као да ни смо требали да говоримо против општинског закона, кад смо га лане вотирали. Тако није. Садашњи је општински закон. На-

родна Скупштина вотирала прошле године гласом радикалне већине, а либерали и говором и гласом, били су против тог општинског закона. Нарочито смо говорили, како је њиме поништена општинска самоуправа; и држим да је и то потврђено оним разлогом, који су изнели моји пријатељи потпуно доказано. Ну при свем том ја ћу да додам још нешто о томе. То ће бити разлог, за што смо ми у адреси мањине ударили тако на општински закон, који је порицање општинске самоуправе извесним својим одредбама. Од како је тог општинског закона вршени су многи избори у земљи не на једном месту, већ по целој Србији; и није никаква тајна, да је *полицијска власт* увек кад год је *опозиционар био изабран за председника општине, налазила ослоњаца у самом том закону да ништи те изборе, да не пусти опозиционе елементе за општинске пред ставнике.* А кад сам општински закон даје ту могућност, зар немамо права да га ценимо онако, како вели адреса мањине??

Примећено је овде да то ништа не смета општинској самоуправи што је фактима изнесено и доказано да се по овом истом општинском закону, који се представља, да је издат у духу самоуправном, морало у једној општини бирати по 10 и 12, и што полицијска власт обараше те изборе, што нису од бравани све донде, док се бирачи не уморе, те изберу власти повољног радикала. Не спорим да може бити разлога, и ослоњаца да се више поједини избори општински, ако у избору дојиста има мање. И кад би се само из тих разлога ништили избори, па ма то било и више од 10 и 12 пута, не би се могло рећи, да је то било на штету самоуправе општинске. Ну кад власт у самим одредбама општинског закона може да нађе разлога, може да нађе привидног закљона законског, да ништи изборе опозиционара, — онда је то негација општинске самоуправе. Зар се сме противно бранити, кад полиција под маском законитости, очевидно протезује једну партију, владину странку, на штету опозиције. Самоуправа може бити само онда, кад се коме могу да користе и опозиционаре и владине присталице, или јасније речено, кад сви српски грађани стоје на равној ноzi и употреби свога слободног права избора.

Допуштајући власти да ради противно, општински закон има у себи клице против општинске самоуправе; она није очувана тим законом. Ви наравно гледате на тај закон другим очима, очима власничким, очима партијским; ви га цените као људи, којима је данас од више власти осигурано да се њиме користите и на штету опозиционара. За то вас разумем што га браните, јер знате да он вашој партији даје моћи и средства да опозиционе изборе обара. Ну кад бисте ви гледали на тај начин са гледишта нашег, са гледишта опозиционог, са гледишта људи, којима се газе права избора у општинама, ви би сте о њему мислили као и ми. Још једном велим, кад полицијска власт може један избор и по десет пути да обара и да за њо налази ослоњаца у закону, онда ће те морати признати да је сам тај закон такав, да се на основу свега може потпуно да се изигра општинска самоуправа.

Ми смо, као што рече један од г. г. предговорника, о томе закону прошле Скупштине, изнели своје мишљење. Било би погрешно од моје стране, кад би сам се сад упуштао у све појединости општинског закона, са којима је поништена општинска самоуправа. Ну омет допустите ми, да поменем једну одредбу тога закона, која ће вам јасно доказати: да ли има општинске самоуправе или нема. По највишем закону, полицијска власт има права, да пошаље у општинску седницу свога комесара; да сваку одлуку одбора, или општинског суда, задржи од извршења и да чини предлог вишој власти, да се она уништи. Она има права то чинити не само у оним питањима, која се тичу државних интереса, већ и у питањима чисто општинским. Ви можете говорити и бранити, да је поред свега овог остала општинска самоуправа. Ну при свем том ни ви не можете порећи, да тога није било ни у најзаднијем општинском закону, који је пре био у Србији. Није никаква тајна, да смо сви против тога устајали; ну данас кад је већина у вишим рукама, ви велите, да се и то слаже са општинском самоуправом, и такав закон зовете: прошле рење

општинске самоуправе. Колико сте ви у томе доследни и на правом путу, видиће сваки непристрастан оцењивач.

То је у осталом само једна мања садашњег општинског закона донесеног од како је радикална управа у овој земљи. Ну и иначе примећене су зле последице за самоуправу од како је овај нови општински закон у живот ступио. То је дало повода да изнесемо онакво мишљење о томе закону, као што смо га изнели у адреси нашој. Појаве таквог општинског закона какве су? — Ми видимо у општинама, на општинским председничким местима, само људе партизана, видимо људе, који општинске касе харају, који општинска имања упропашћују; видимо људе, којима су грађани огромном већином у општинама толико пута издали неповерење, ну власт их при свем том држи и не допушта, да се збаце са кметства; оставља их и даље да рукују са општинским имањем, да кметују против воље народа.

За пример имамо у округу шабачком познатог Јанка Веселиновића, за кога је јавно доказивано, и који је дошао под суд, што је упропастио око 11000 динара општинског новца. И требало је годину дана напора грађана код општине и код разних власти, докле се дошло до тога, да је Јанко узет на одговор и стављен у притвор код суда шабачког. Па и поред тога, на заузимање и протезирање пуштен је да се брани из слободе. Мене се не тиче тај догађај иначе, већ само као факт је, да је такав човек, за кога је дуго време говорено, да је упропастио општинско имање, протезиран од стране власти; није допуштено да се збаци са кметовске столице, а још мање да буде кажњен за утају. Сличан је пример био и са другим кметом Мапојлем Цветковићем.

Ја нећу да се упуштам даље у навођење примера, јер би се упуштао у ситнице, са којих би вама можда био досадан. Ну само вам кажем, да није никаква тајна, да је неоспоран факт, власти под окриљем општинске самоуправе, под окриљем овог закона општинског, отворено и очито нападају и уклањају са општинских места људе, који припадају опозицији, на против држе и одржавају људе, који општинско имање упропашћују, који општинске новце таје, само што су радикали.

Према овоме, госнодо, према овим фактима, који су избили на јавност и дошли чак и до суда, а која су такође заклањава од стране власти, — мислим да смо смели, а и да смемо казати да општински закон, о коме је реч, није у духу самоуправе, већ да је поништена та самоуправа. Тај општински закон и у опште општинска самоуправа, каква је сад, и каква се продужује под протекторством општинског закона, учинила је и један хаос по општинама: људи, који су из народа, који знају шта је општина, који знају какви су рачуни по општинама, ја мислим, да не тврдим, да има мало општина наших, у којима су рачуни иречнишени, у којима се зна право стање општинских рачуна.

Тај факт побудио је министра финансије, те је одредио неке нарочите комисије, којима је утврдио дијурне и награде за прегледање општинских рачуна. Истина ти рачуни имају да се прегледају и из ранијег доба, а не само од овог времена, од како је ступио у живот овај закон општински, ну, допустите ми да проговорим и о томе неколико речи.

На првом месту ја мислим да сам тај факт, што је министар финансије као надлежан видео, да му је потребно да преко нарочитих комисија, преко нарочитих изасланика, прегледа општинске рачуне, да тај факт доказује, велика је замршеност, колика је нејасност у општинским рачунима. Међу тим тај факт, што је министар финансије за то прегледање општинских рачуна одредио нарочите комисије створио је у народу нашем још једну нову тегобу, створио му је нове терете. Госнодин министар финансије својим расписом наредио је да сваки онај, који је био кмет у општини од толико година у напред, па ако његови рачуни нису прегледани мора тим комисијама положити извесну суму новаца на рачун награде за прегледање рачуна. У овој земљи познато је уставно наређење, познато је правило, да се ни од ког ништа не може наплатити без судске пресуде, заузимајући порезе, што је за-

коном одређено. Међу тим министар финансије, да би отклонио хаос по општинама, сам је решио да сваки кмет, коме треба да се прегледају рачуни, мора да плати извесну суму новаца и то се без пресуде од тих људи наплаћује. Ви видите једну масу људи, којима се имања продају, за то што је било неуредности по општинама, за то што је било хаоса по општинама; ви видите да министар финансије узима на се власт коју му закон не допушта да од људи без пресуде наплаћује за неке дијурне. Било је случајева да се људима и имања продала за то, и ако по никаквој пресуди судској нису дужни да плате те комисијске трошкове.

Све је то скупа дамо нама повода да речемо о општинском закону оно, што налазите у адреси одборске мањине. Исто тако са основом проговорено је у адреси одборске мањине и о изборном закону и казано је да не одговара Уставу као и да у неким одредбама повређује Устав. Ја већу да вам понављам оно што сам говорио приликом дебате о изборима, нити оно, што су остали моји пријатељи о адреси говорили. Напоменућу само да је изборни закон повредио Устав и у томе, што се у изборном закону изречно каже: да ће се куглице приликом избора народних посланика *пробројавати у самој општини* где се бира посланик, док међу тим Устав је изречно казао у свом члану 82 да ће се те куглице *пробројавати у главном бирачком одбору*. И та уставна одредба имала је свога разлога, свога оправдања. Кад је о томе било говора у великом уставотворном одбору, даги су разлози зашто је то тако казано. Имало се више поверења, да ће избори бити непомућени ако се под печатом донесу сви избори и проброје куглице у главном бирачком одбору; а није се веровало толико појединим бирачким одборима у појединим општинама. Међу тим изборним законом то је промењено; наређено је да се куглице пробројавају у општини. И кад то стоји, као што сам казао и приликом дебате о изборима и кад при том додамо, да је изборни закон променио и јасну одредбу Устава, ко може бити председник бирачког одбора, то показује да смо имали потпуно основа и да нам се не може пребацити што смо у адреси нашој по нашем најдубљем уверењу изразили се: да је изборним законом повређен Устав у многим својим одредбама.

Ви баравно можете на ово питање и другачије да гледате, можете мислити да ту и нема повреде Устава — као што сте и пре говорили приликом дебате о изборном закону. Ну ми, на сваки начин, остајемо при том гледишту и кад то чинимо, ви немате права да нам пребацијете да тиме вршимо незаслужне прекоре већини и влади. Ми смо то по својој дужности радили и ми смо доста уверени да је у том погледу учињена повреда Устава.

Ми смо пред тога казали изречно да је повреда Устава и у томе, што суђење по истиним делима није одузето од полицијских власти већ да је и данас остало код полиције, а Устав изречно наређује да се то суђење о истинима пренесе на судску власт. Овом приликом да поменем и једну појаву приликом писања адресе већине. Не знам да ли је истина, и извините ми, што морам казати неколико речи под претпоставком да је истина, ну речено ми је, да у адреси одборске већине о том делу, о том факту, није било у почетку говора, већ да је адреса била сложена без тога, па да је тек после измењена онако, како је сад видимо за то, што су сазнали наш говор о томе у адреси.

Ми смо у нашој адреси, ударили нарочит гласом на ту тачку и ја држим да смо имали основног разлога, што смо то урадили. Устав у чл. 203 тачки 8 изречно каже: да се на првом ванредном сазиву Народне Скупштине мора пренети суђење о истинима од полиције на судове. Међу тим закон, који је на прошлој ванредној Скупштини донесен учинио је противно. Ниме суђење о истинима није од полицијске власти пренето на судове; већ је остало да нам о њима и данас суди полиција. И кад је тако, онда не знам ко може да нам пребаци, што смо ми на ту тачку у нашој адреси ударили гласом као јасну повреду Устава. И сама Скупштина — одборска већина — адресом својом то бар у неколико признаје,

јер је у својој адреси казала ово: „што се тиче преноса те власти од полиције на судове, оно је отпочето прошле године, а довршиће се ове.“ Ја не знам да ли су господа, која су потписала ту адресу доста размислила о том изразу. Каже се: „отпочето је прошле године, а довршиће се ове“, међу тим факт је да је већина прошле године радила прогивно. Ми смо и лане градили и заступали мишљење, да треба потпуно пренети ту власт од полиције на судове, са малим изузетцима. Па скупштинска већина, у којој и данас седе готово већина истих људи — и ако су неке личности промењене, и сва дакле већина била је против тога изгласала да остане овакав закон, који данас постоји, а по коме суђење по истинима од полицијских власти није пренесено на судове. Откуд сад неги људи, који су прошле године изгласали тај закон, кажу противно, то јест да је то отпочето и да ће се довршити то нека они објасне. За то не могу да разумем, ну у сваком случају не може се нама пребацити, што и данас тражимо оно исто, што смо и прошле године тражили. Ми тиме само одржавамо изречну адресу Устава, коју смо још и прошле године одржавали, а ви је повредили.

Већина је дакле као што знате у том истом закону по коме суђење по истинима није пренесено на судове, урадила још једну повреду Устава. Позната је ствар да је још пре тога постајао закон о независности судској и судија. Зна се да је у сам Устав ушла та одредба, да је изречено начело да је судија независан. Међу тим шта је урађено са законом о истражним судијама. Прошле године то начело независности погажено је; истражне судије стављене су под власт министра правде. Може се говорити о томе да ли би требало имати судску независност у начелу; ну према јасној одредби нашега Устава, где изречно стоји да је судија независан, не може бити говора више, да укидамо судску независност. Ну и ако Устав тако јасно каже да су судије независне, онет је већина скупштинска донела закон, по коме су судије стављене под власт министра правде, дакле у зависан положај. Као што се сећате ми смо прошле године ударали против те одредбе, казали смо, да се то према Уставу не сме учинити, ну већина скупштинска усвојила је то. Ну и ако је то сад закон, онет нама нико не сме одрацати право да кажемо да је, по нашем најдубљем уверењу тиме учињена повреда Устава, што је укинута судска независност бар за извесан број судија.

Сем тога ми смо прво у адреси одборске мањине а затим и у говорима замерали и у томе што је несигурност лична и имовна у нас таква, да морамо бити незадовољни. Ја већу да идем тако далеко, нити би могао тако далеко да идем да тражим од радикалне владе, да она сирочи и искорени сва зла, те да под радикалном владом не буде злочинства и злих дела. Ну што ми замерам радикал. влади то је ово: Малаксалост и управо слабост органа власти у томе погледу чини, да је зло, које се, разуме се, не може да искорени, ухватило јакога маха, да је много распрострањено а власт готово равнодушна. Да наведемо само један случај: У Коцељеву долазе 2—3 човека; нападају и пеку људе; ту је и орган власти, ту је онај, што га мало пре поменух Јанко Веселиновић, председник општине коцељевске, па ни он сада ни виша власт полицијска у лицу средњег началника не предузимају ништа да се злочовци похватају. А кад се тако дешава у питомој Посавини, онда заиста имам основа да кажем, да је то лабавост и слабост. Кад се допушта да се на тај начин шетају такви људи по земљи и чине злочинства, зар то није доказ личне и имовне несигурности?! Ја бисам могао наводити још много примера у погледу несигурности, слабости недовољној заштити од стране власти; ну бојећи се да тиме не би сам злоупотребио скупштинско стрпљење навешћу само још два случаја из којих ће се видети да зенста у овој земљи нема сигурности какве би требало у једној уставној и слободној земљи. Примећено нам је од стране неких говорника да смо се ми у погледу навођења те несигурности служили фразама и да о томе немамо никаква факта. Ја вас упућујем само да погледате у скупштинска изборна акта, да видите шта

тимо стоји, па ћемо се о вим наводима уверити, видићете да докази, а не фраза само.

Ја сам још у дебати о изборима говорио, како је пређено нашим представницима листа само ако буду на тим местима ако се тога не одреку. Сад ћу као што рекох, да изнесем само два случаја, која се налазе у самим изборним актима. У општини *неменикућској* пређено је представнику либералне листе да ће га убити, само ако дође да буде представник наше листе. И заиста, уочи дана избора на њега је пуцано (вичу: није упалила пушка, смеј). Упалила или не главно је, да он из тога узрока није смео доћи да заседава као представник наше листе.

Друго. У општини *владимировачкој* такође је пређено представнику либералне листе да ће му имаће попатити, ако дође на избор. При свем том он је дошао; ну на сами дан избора њему је стреја запаљена и изгорела. Као што видите, овде је претња и извршена. Кад је то било власт била је дужна да пронађе кривца а не да се њепом нерадњом политички противници на тај начин упропаћају и плаше.

Мислите ли да је власт тражила, пронашла и гонила кривца? Боже сачувај! Нашем представнику изгоре имаће, а они који су то претили, шетају се слободно!!

Ето вам дакле примера по самим бирачким актима у потврду онога, што сам казао да је донста у земљи несигурност и да су власти у томе погледу лабаве. Ви сад оцените да ли се власт не понаша партизански и кад неће да истражује оне, који нам чине зла, какву оцену она у томе заслужује.

На сваки начин, кад се у једном крају хоће да убије, у другом пали или у трећем прети у име саме власти опозиционар, ми чинимо само своју дужност, кад констатујемо то као јасне појаве несигурности и лабавости наше власти. За то смо имали права, да то у нашој адреси додирнемо и да изјавимо наше мишљење.

Пребачено нам је, даље, да нисмо имали места, што смо споменули у нашој адреси о финансиској управи данашње владе, овако, како је у нашој адреси; што смо о томе дали онакву нашу оцену.

Ја мислим, господо, ако се само добро сећате какво је наше финансиско стање, да ћете најмање моћи, да нам замерите у овом делу наше адресе. Ми сви желимо, и ја држим да ћу казати мишљење не само моје већ и мојих другова, и да ћемо се у томе сви сложити, да нам је најпреча и најсветија дужност да доведемо у ред наше финансиско стање. Кад би смо то доживели, онда би смо се сви радовали, јер знамо да би у томе случају само народ добио. Ну на жалост, ако се сећате прошлогодишње дебате о буџету, ми не би смо могли да кажемо о нашем финансиском стању онако, као што то каже адреса одборске већине. Познато вам је, да је данашња влада затекла буџет од 47 милиона и нешто више динара; врло добро знате, да је радикална влада предложила да јој је прошлогодишња скупштина одобрила буџет преко 46 милиона динара. Међу тим г. министар финансија поднео јан ове године пројекат буџета са завршним рачуном. Јуче сам га летимично прегледао и видео сам какво је финансиско стање нашег буџета по самим тим званичним документима.

По самом том завршном рачуну и садашњем буџету, не само да је за 1890 год. потрошено 46 милиона динара већ је утрошено 51,675.157 динара. Садашњим поднешеним буџетом, који ћемо до који дан претресати, предлаже нам се за идућу годину буџет од 57,690.060 динара. Разлика је дакле од прошлогодишњег и овог садашњег буџета на 11,493.735 динара.

То сам напоменуо само с тога, да видите, како ми у буџету и расходима државним не идемо путем смањења, већ све путем повишавања. И кад то стоји, ви нам хоћете да замерите, што по својој дужности чинимо оцену правог финансиског стања. Довустите ми, да вам поменем и изнесем још неке податке, који ће вам врло лако послужити да дођете до уверена, да смо имали потпуно основа што смо казали, да наше финансиско стање није онакво, какво се представља у адреси скупштинске већине. У прошлогодишњем буџету узето

је, да ће бити 46 милиона прихода, а толики је и расход; док завршни рачун, који нам је г. министар финансија, уз овај буџет поднео, показује противно стање. Ја сам из њега видео да с приходима стоји овако: за 1887 и 1888 год. ми смо имали прихода 32,981.300 динара а за 1888 и 9 годину имали смо прихода 35,380.000 дин. Дакле највише за 1888 и 89 год. приход нам је 35 милиона дао, а међутим расход нам је 46,196.000 дин. Ја нећу сад да говорим, да ли нам је г. министар финансија на основу каквих поузданих података приоштно приходе за 1887—8 и 9 год. или управо за две рачунске године; а још мање да ли је он, на основу тих података, имао разлога да увећа буџет за ову годину?! Ну, ја ћу ове податке да употребим само као разлог за предмет, о коме данас говоримо, па онда ћете видети, да ли смо имали основа да кажемо у адреси да наше финансиско стање није онакво, како се представља у нацрту адресе скупштинске већине. Кад г. министар финансија признаје према буџету за прошле три године 1887—8 и 9 год., да је приход у најбољем случају био до 35 милиона, а међу тим је по буџету за 1890 преко 46 милиона потрошио или као што сам каже у извештају уз сировод буџета 51 милион динара, — онда мислим, да нам нико не може замерити, што кажемо, и што сам ја казао, да наше финансиско стање није уредно како би требало да буде. Јер кад један човек зна, да му је приход 10 милиона мањи него што га је буџет предвидео, него што се издаје, па он и даље тај издатак чини по предлогу, — ја држим да томе човеку и влади треба казати, да нетачно говоре, да у финансиском погледу не стојимо онако, као што нам они представљају. Ви ћете можда рећи, па од куда сад да се троши 51 милион динара, кад је буџетом расход одређен 45 милиона динара. Признајем да је то питање природно; ну на жалост тако стоји. На то ће вам дати одговор сам садашњи буџет; ту се признаје да је преко 2 и по милиона динара потрошено по нарочитим решењима у министарским седницама, и то преко суме буџетом одређене. Ја мислим, кад се зна тај факат, да је у министарским седницама решавано да се преко одређеног буџета утроши још преко 2 милиона динара, да ми имамо потпуно право што кажемо, да је тиме повређен и закон буџетски и Устав, а нарочито да се у томе огледа замршеност у државним финансијама.

Зна се да је буџет закон, да је он правило по коме влада мора да се управља. Преко буџета може се издати само оно што је најнужније и то путем предлога законског, као што је Устав одредио; а сама министарска седница не сме никакве издатке преко буџета учинити, као што је ова министарска седница учинила.

И кад се то зна, и кад то потврђује и сам садашњи буџет, онда је потпуно оправдано и на свом месту, да се таквом раду учини замерка. С тим решењима, с којим је министарски савет и оптеретно буџет од 46 милиона до 51 милион, биће сигурно у вези и оно решење министарског савета о додацима официра.

Ја ћу бити слободан да вам прочитам решење министарског савета о томе, а после ћу казати шта мислим о томе. (Чита: види прилог под а.). Факт је дакле да је министарска седница поред осталог и ово решење донела, да се официрима врате они додатци које је Народна Скупштина официрима укинула.

Ја не гледам на ова питања са ускога гледишта, нити хоћу да га тако гледам као што је један од предговорника гледао. Мени је у овом погледу главно, питање уставно, питање скупштинског права. Ми смо, као што је познато, при претресу прошлог буџета дигли наш глас против тога да се не може путем буџета, да се не може путем тога једногодишњег закона мењати јасна и чиста одредба закона, по којој официри имају ове додатке. Ми смо, као што рекох, још прошле године наш глас у том погледу дали у одбрану тог официрског додатка, и разумо се, ми немамо разлога у том погледу да мењамо наше мишљење, нити смо га променили.

Ну, кад ово питање износим, не износим га за то што у том налазим штетност државне касе, већ га износим зато

што у том лежи очевидна повреда устава. Кад Народна Скупштина један пут реши, и кад министарски савет, кад председник министарства и то исти, као што је овде случај, потпише једно решење, потпишу буџет, по коме су буџету укинута додатци официјума, онда никако не може ни по каквом праву министарска седница донети решење противно и њиме променити оно, што је као закон утврђено буџетом. Буџетом су ти додатци укинута. Међу тим министарска седница својим неуставним актом то решење, ту одлуку скупштинску преиначила. Ја мислим, господо, да ми у овом питању где министарска седница узима саби власт, да промени скупштинску одлуку, на терет државне касе, члени издатак, треба да будемо сложни сви, да чувамо права Народне Скупштине, да сви осудимо министарство, које је против буџета доносило такву одлуку.

Да, за осуду је, кад се у министарској седници на штету државне касе буџет прави илузорним. Ако ви налазите да је та ствар ситна, ја мислим да ћете погрешити, јер на тај начин може лако министарство цео буџет од почетка до краја начинити илузорним са својим министарским одлукама и онда би право скупштинско, које јој даје устав да одређује буџет, постало илузорним. Шта би онда вредело, што буџет одобрава Скупштина?! Ако ви овај поступак владин одобрите, она може, као шт рекох, цео буџет изменити. Те појаве и та замршеност у рачунима финансијским дали су нам повода и основа да кажемо о нашим финансијама оно што смо казали.

Ви се сећате да сам ја приликом буџетске дебате говорио да ће прави расход, који је удешен према оном само замршеном приходу, бити много већи; да ће дефицит у буџету изнети око 7—8 милијона динара, па кад се рад тако, биће још пре тај резултат. Мени се чини — а о овоме ћу говорити кад буде дошло време да се говори о буџету — да је садашњи буџет који је повишен од 46 на 51 милијон, најјаснији факт и доказ о ономе што смо ми и онда доказивали, као и о томе да у нашем финансијском стању стоји замршеност. Ја бих се, као што сам и лане рекао, први радовао са вама заједно, да се не оствари, но објектни, моја слутња о онако великом децифиту у нашем буџету; иу на жалост, овај факт показује да се остварило оно, што смо онда говорили, т. ј. да је дефицит већи, него што је министар финансија рекао да ће бити. И кад ми видимо, да је влада имала потребе да буџет још повиси; кад видимо да нисмо могли проћи и нећемо проћи без великог дефицита у буџету; а међу тим с друге стране видимо од стране владе онако расипање, онако безпримерно давање места својим партизанима, — онда мислим да смо имали потпуно право и основ што смо и у том погледу чинили влади замјерке. Ну да идем даље. Пребадује нам се да смо ми из партизанства поменули нарочито укидање монопола дувана и соли, вели се, ми хоћемо да се тим популаризујемо, а кад бисмо били у прилици, да и сами не би те монополе укинули. На то ја могу да кажем свакоме, и ево отворено велим, да ми либерали нисмо били од оних људи који у опозицији једно говоре, а кад дођу до могућности да то остваре, онда друго да раде. (Жагор). Ми, штогод смо обећали, верујте, да смо увек готови да то одмах и извршимо, (жагор). Ну речено је овде, да за то стоји сметња у томе, што је Србија учинила задужење на рачун тих монопола. Доста стоји то да је Србија извесно задужење учинила на рачун тих монопола; ну не стоји то да због тога не бисмо могли да укинемо те монополе. Познато је врло добро да је радикална странка, знајући за та задужења, — јер не може бити да она не зна за таква јавна факта — чисто и отворено изјављивала, да те монополе дувана и соли треба укинути у интересу народа. То је говорила кад је била у опозицији; а кад је дошла на владу, онда је наш предлог о укидању монопола дувана и соли већина Скупштинска одбацила говорећи да се ти монополи не могу укинути, јер треба да се плате извесни дугови. А ја на то велим као што сам и онда казао, да није то узрок што радикали сад не укидају монополе, већ је томе узрок у нечему другом. Кад би се укинуо монопол, онда не би радикална влада имала могућности да награђује своје партизане. Сад у монополимa дувана и соли има далеко више

места него пре под оном владом, која је увела те монополе и ту је махом све сам радикал награђен. Приходи од тих монопола истина велики су: ну погледајте у буџет, па ће те се уверити, да је заведена маса чиновника; да су многи страци који до јуче нису ни знали за ову нашу отаџбину, заузели у монополимa највећа места, а синови ове земље не могу да добију да се хлебом хране. То је узрок што сад радикали неће монополе да укину. Треба бити искрен, па не замотавати ствари.

Ну има и још нешто. Поред тога што се разним местима у тим монополимa партизани награђују, нису остали и други партизани, који су заузели закупништво монопола, нарочито дувана и којима је то дато из чисто партијских разлога. Има их много, који апсолутно ни помислити нису могли да ће испунити оне услове, које закон тражи, а добили су да су велико продавци дувана. То је узрок што се монополи не укидају. А ја сам вам чисто и отворено рекао да смо ми и пре били и да ће мо свагда и у свакој прилици бити зато да се монополи укину, јер су за народ штетни; знајући то, већина нема права да нам пребацује да то радимо из какве популарности или партизанства. Ми мислимо по најдубљем уверењу да су ти монополи, а нарочито монопол дувана, штетни за народ, и зато тражимо укинуће њихово.

У опште, данас, као што вам рекох ми мислимо да смо учинили своју дужност и да у него време да смо употребили своје право, што смо у адреси одборске мањине дигли наш глас и против тога, као и што смо учинили оне остале прекоре, који се налазе у нашој адреси. Нећу да превидим један разлог који је употребљен противу наше адресе у томе да Скупштина данас има право предлога законских, и по томе да не мора и у самој адреси то своје право да употреби. Али на сваки начин признавајући да Скупштина има то право, не може се порећи да Скупштина има право то исто да учини и у адреси; т. ј. да у адреси може да учини влади прекоре, ако налази да су они од важности и да о њима треба нарочито говорити. Ми смо ослањајући се с једне стране на своје право да можемо да ценимо сва факта и појаве власти; а с друге стране пелућавајући своју дужност као народни посланици, ми смо велим требали да то поменемо, и за то смо учинили оне прекоре и изнели оне предлоге у нашој адреси.

Као што је речено још у почетку од стране неких мојих пријатеља, ми не претендујемо да је адреса мањине савршенство; али на сваки начин, кад смо вам изнели ова факта и ове разлоге, који су вас, мислим, убедили да смо имали основа што смо онако карактерисали рад владе, онда је наша адреса прави израз народни, далеко боља од адресе већине. Она за то далеко више заслужује да буде основа скупштинске адресе и према њој да се обележе погледи и потребе народне. На основу свега тога молим Народну Скупштину да нацрт наше адресе узме за основу своје адресе.

Известилац Илија Душманић. Господо. Нисам мислио да ће господа са леве стране после онако огромног пораза у дебати, приликом верифицирања избора, имати куражи да са истим оружјем, истом аргументацијом уђу у борбу и приликом претреса адресе. Ја сам очекивао много јачу аргументацију, али видим да сам се у очекивању преварио, видим да господа из опозиције наводе готово оне исте аргументе, које су наводили и приликом верифицирања избора. Сад приликом дебате о адреси већине и мањине, господа говорници ударају нарочито на општин. закон, како он и по себи не одговара начелу самоуправе а већ извођењем у пракци постала је општин. самоуправа илузорна. Даље, господа из опозиције ударају тако исто и на изборни закон и веле, како је изборни закон неправилан, против уставни, и како је већ извођење изборнога закона направило читава чудеса, тако, да су лична и имовна безбедност дошле у питање. Даље, господа из опозиције, а нарочито сад овом приликом, г. Авакумовић, ударно је и на финансијско стање у земљи и каже: како је оно жалосно и како није могла опозиција друкче о њему ни да говори него онако, као што је у свом нацрту и казала. Неки од господа предговорника с леве стране ударају су гласом на то, како је адреса већине само један леп литерарни облик, али нема никакве садржине; како је адреса

мањине пуна садржином, а већ о облику нећемо ни да говоримо да оставимо на страну облик, да узмемо само садржину у рачун, па да упоредимо ове две адресе с ова два нацрта и да видимо који је једрији садржином, да ли нацрт одборске мањине или нацрт одборске већине. Ја мислим сваком ће бити јасно и сви ће се сложити са мном у томе да је нацрт одборске већине, куд и камо једрији и пунији садржином. (чује се: а по форми?) По форми је већ признато, да је бољи. Ја ћу покушати да учиним једно упоређење.

Господо, два су дела била и у престоној беседи, два су у главном и овде: о унутрашњој и спољашњој политици. Шта видимо у првом делу нацрта адресе мањине? У адреси мањине видимо чисту негацију; она пориче све и, разуме се, то је са свим природно, пошто је то адреса опозиције, која неће да призна ни оно што је добро. Па ипак знам, да има бар неколико међу онима, који седе на клулама опозиције, да у души не могу баш да потпишу све оно, што је речено, у овом делу адресе мањине. Господо, у том делу, као што рекох, чиста је негација; непризнаје се ништа, не ваља ни један закон, не ваља ништа, што је влада урадила. Ми нисмо ни очекивали да чујемо од опозиције што друго, него то.

Али господо, и приликом јутрошњег претреса и приликом ове дебате о адреси, господа су непрестано истицали и то, како је адреса такав акт, у који треба да уђу и народне жеље. Пребацује нам се, како у нацрту адресе одборске већине мена никаквих жеља. Међу тим нека господа говорници већ су им доказали, да у адреси већине има и фактички изражених жеља, да има и нечега позитивног, што у адреси мањине нема. Они који пребацују другом, карактеришући овај акт као акт, у који треба да уђу жеље народне, не уносе у свој нацрт, сем једне једине жеље, никаквих других жеља. Значи да господа из опозиције или не желе ништа, или желе једино то (чује се са опозиције: да падне влада. Смеј да, да падне влада и онда би било све лепо и мирно. Ту своју једину жељу изrekli су у своје нацрту у оном одељку, где се говори о народној привреди, изјављујући само да ће се радовати ако им се да привлика, да прегледају што више закона, које министар народне привреде буде поднео.

По овоме се види да је пасус о привреди једино је у тој намери унесен у адресу мањине да се може казати како они желе да се укину монопол дувана и соли. То је једина жеља коју доноси нацрт адресе одборске мањине. Других жеља господа немају а кад негирају све што је урађено, онда се јасно види да желе да падне ова влада, но на то ће морати мало подуже чекати.

Господо, са свим друкчије стоји у овом првом делу код адресе већине. Ми смо у том делу признали оно, што је за признавање; ми смо признали оно, што цео народ зна да стоји као факат: да је увођење свих закона, које је прошла ванредна Скупштина донела, донета благотворно утицало на развјетак народни, да је народ задовољан и доношењем тих закона и применом њиховом у пракцици. Господо, ја не знам како би могло друкче и да буде, него признати оно, што је за признање, а како није нешто учињено, онда треба тражити да се и то учини и ми то и чинимо, и кажемо влади: признајемо ти да се са увођењем ових закона учинила добра народу, али тражимо од тебе да уведеш у живот још и закон, који до сад није уведен, и да народ и од њега осети благодети. Тај је закон о уређењу окружне самоуправе, о којем господа из опозиције не спомињу ни речи — чини ми се да им он и не годи.

Господо, у другом делу, о спољној политици, да видимо како ту стоји са адресом одборске већине и мањине. Кад не би било доње, кад не би била Скупштина заморена, ја бих вам могао пасус по пасус читати и доказати, да је сваки пасус у адреси већине једрији, да више каже, него пасус, који говори о истом предмету у адреси мањине.

Узмимо само онај пасус где се у адреси мањине каже: да се гаји пријатељство са братском Русијом. Упоредите сад што је казано у адреси мањине са оним што је о томе казано у ад-

реси већине, па ћете видети да је то грдна разлика. Ту је много јаче казано, много јаче изражена права жеља и Скупштине и народа, него што је то учињено у адреси мањине.

Господо, узмимо и остале делове из тога одељка адресе па ћемо видети да тако исто стоји и са осталим одељцима. Господа из мањине кажу да сажабевају случај који се десио у Приштини, али се уздају у «правдољубље Портино» и т. д. Ми се не уздамо у «правдољубље портино», него схваћамо ту ствар као што је треба схваћати, па тражимо да се реши то питање на начин који ће задовољити и достојанство државе и повређене осећаје српскога народа. Ја ово говорим да докажем да је адреса већине у свима деловима пунија, једрија, и богатија садржином од нацрта адресе мањине и мислим да сам успео и да докажем.

Но, господо, имам још нешто да напоменем и да нарочито ударим гласом на то, јер ми се чини, није ни један од господа предговорника то учинио. То су она два места у адреси мањине где су се господа из опозиције огрешила о факта, помињући нешто што се коси са истином. Једним ставом, што је у адреси одборске мањ не унесен, тако је јако наглашено нешто, што се не може узети да је само онај обичан њихов испад, на рачун личне и имовне безбедности, да би био грех не обратити пажњу народног представништва на њ. Оно што је и у штампи толико доказивано, али никад није доказано, што је напротив фактима доказано да не стоји у истини, јер, као што је навео мој поштовани пријатељ, г. Мика Поповић, цифре показују да да није тако жалосно са личном и имовном безбедношћу, као што то кажу господа из опозиције не може се узети као повод овако један оштар израз. Кад је од 80 и неколико злочинаца, хајдука, које је затекла радикална влада, до сад већина похватана, или се населила ван земље, те се само неколико још налази у Србији онда је јасно да у том погледу стојимо тако рђаво. И ја не бих тај факт напомињао да се тај став односи на личну и имовну безбедност, која је угрожена од стране горских хајдука, но овде у адреси мањине то стоји мало друкчије и то ме и покреће да нарочито ударим на то гласом. Господа говорећи о изборима, о изборном закону, о припремама за изборе, кажу у том делу своје адресе, како утицање на изборе од стране власти или приватних лица под њеним закриљем носи очигледне знаке порицања имовне и личне безбедности. Ово је речено и сувише јасно и не може да остане а да им се не каже да су се они овим огрешили о своју рођену земљу кад у овом свечаном акту смеју да тврде да не окривљују више зликовце по шуми за личну и имовну несигурност, но окривљују власти, органе државне; оглашују државу као разбојнике, оглашују и све своје суграђане као паликуће и разбојнике. То је смисао онога става, што је казан у адреси мањине, и то је што нисам могао да прећутим. Да се тај став односи само на оно што су они и у штампи говорили, ја бих ћутке прешао, јер им је на то одговорио г. Мика Поповић лепо; али по што се ово не односи на несигурност због разбојника, то изјављујем да је ово много јаче и грешније и онда морам да учиним дужност и да кажем господи из опозиције, да су се огрешили о своју отаџбину, тврдећи тако што год у адреси својој. У осталом народ ће то добро упамтити.

Други факт, који ме нарочито побуђује да поменем, то је оно место у адреси; а у одељку где се говори о финанси. стању, и где се каже да у прошлој години није био поднесен закључни рачун. Господо, ја ћу опоменути господо из опозицију, а нарочито г. Авакумовића, да је он баш учинио једно питање о тој ствари г. министру финансије прошле године и да се дебата о томе налази на 499 страни I. књизи стенограф. бележака. Тамо се налази такође као додатак извештај г. министра финансије и закључни годишњи рачуни, којима је г. министар располагао (чује се па то је за 1887 год.). Па јесте за 1887 год. по у исто време тамо се налазе и приходи за 88. год., и све што се дотле могло да има на расположењу, стављено је такође и Скупштини на расположење. Оно што није могао имати на расположењу министар, није могао ставити ни Скупштини на расположење.

(НАСТАВИТЕ СЕ)